

O`ZBEKSTAN RESPUBLIKASI XALIQ BILIMLENDIRIW WA`ZIRLIGI
A`JINIYAZ ATINDAG`I NO`KIS MA`MLEKETLIK PEDAGOGIKALIQ
INSTITUTI

Pedagogika fakul`teti

Mektepke shekemgi ta`lim kafedrasi

Mektepke shekemgi pedagogika
pa`ninen

leksiya teksti

No`kis 2013

Tema Balalar baqshasindag'i oyin

Jobasi

1. Oyin haqqinda ulli allamalardin` pikirleri.
2. Oyin balalar iskerliginin` tiykarig'i tu`ri.
3. Oyinnin` bala ta`rbiyasindag'i orni haqqinda.
4. Oyin turmista sho`lkemlestiriwshi forma sipatinda.
5. Oyinnin` balalar baqshasindag'i pedagogikaliq protsessindegi orni.

I. Ta`lim-ta`rbiyadag'i bul a`hmiyetli mashqalalardi izertlew son`g'i waqitlarda u`lken itibar berildi.

G'a`rezsizliktin` sharapati menen balalarg`a, analarg`a u`lken itibar berilmekte. Sol sebepli Prezidentimiz I.Karimov G`Salamat a`wladG`, G`Analar ha`m balalarG` jili dep tastiyoqladi. Sonday-aq Prezidentimiz I.Karimov ha`r bir o`sip kiyatirg`an jas a`wladtin` kelesheginin` jarqin, biyik ekenligin esapqa alip, olarg`a barliq mu`mkinshiliklerdi jaratip beriudi belgili maqset etip ko`rsetti. Balalardin`, a`sirese baqsha, mektep jastag'i balalardin` ta`rbiyasina u`lken itibar berildiU` usinin` tiykarinda I.Karimov G`Salamat anadan salamat balaG` tuwiladi dep atap ko`rsetti. Ulli allamalardin` miynet, oqiw, oyin, aqil, a`dep ikramliliq h.t.b. xizmetlerdi pikirlep, sonin` tiykarinda oyin xizmeti u`lken itibarg`a aling`an.

Oyin haqqinda O`serbay Aleuov h.t.b. o`z pikirlerin bildirgen. Bul oyin haqqinda balalar oyini ha`m estetikaliq ta`rbiyada, xaliq pedagogikasi balalardi tuwilg`annan baslap jaqsi sezilermege, jaqsi tu`siniklerge iye etip ta`rbiyalawdi, insanliq unamli bay paziyetlerdi o`zinde ja`mlep qa`liplestiwinde a`hmiyeti u`lken ekenligin jaqsi sezgen ha`m bug`an ayiriqsha itibar qaratip kelgen. Xaliq pedagogikasi balalarg`a estetikaliq ta`rbiya beriwdi tu`rli derekler ja`rdeminde a`melge asirip otirg`an. Sebebi estetikaliq ta`rbiya adamdag'i jaqsi sezimdi ha`m jaqsi minez-quliqti qa`liplestiredi. Xaliqtin` o`z balalarin ta`rbiyalawdag'i tiykarig'i maxsetlerinin` biri de usilardan ibarat. Ta`rbiyalig a`hmiyetke iye bolg`an pedagogikaliq ta`sir jasawlardin` ko`pshiligi balalardin` iqlasin suliwliqqa jetilistiriwdi na`zerde tutadi. Usilardin` biri xaliqtag'i balalar oyinlari. Balalar oyinlar ja`rdeminde bolmisqa estetikaliq mu`na`sibetti ju`zege keltiredi. Estetikaliq sezim ha`m tu`sinikler balalar oyinindag'i ha`r qiyli elementlerdi qabil etiwden baslanadi. Balalardag'i estetikaliq qabil etiwshilik olardin` do`retiwshilik mu`mkinshiliklerin janlandiradi, sebebi oyinnan aling`an na`zik zawiqli sezimler balalardag'i umtiliwshiliqti ha`m olardi do`retiwshilikke qizig`iwshiliqti jedellestiredi. Usi sebepli balalar oyinlarin sho`lkemlestirgende olardin` oyin dawaminda o`z betinshe is ete aliwshiliq uqibin rawajlandiriw a`melge asiriladi. Misali, qaraqalpaq xalqinin` tiykarinan qizlarga arnalg`an G`Qaq maqalG` oyini, bul ma`selede ayiriqsha diqqatqa miyassar. Oyinnin` mazmuni to`mendegilerden ibaratU` bunda qizlar ku`lge jaqin jerge asiq qoyip, oni ku`ldin` u`stine shashiratpay u`plewi za`ru`r. Eger ku`ldi shashiratpay ku`lge tu`sirse, onda ol qizdin` uqiylilig'i, epshilligi, zatlardi taza islew na`tiyjesi suliw boliwshilig`ina uqip ko`plikke qa`liplestiriw a`melge asirilg`an. Al, ku`ldi u`plep qoyg`an adam jazag`a tartilatug`in bolg`an. Usilay etip G`Qaq maqalG` oyininda arnawli tu`rde qizlardi go`zzalliqqa ta`rbiyalaw, suliwliqti seziw tu`siniklerin jetilistiriwge ayiriqsha itibar berilgen.

Oyin haqqinda O`serbay Aleuov bilay ko`rsetkenN` balalar oyinlarinda ko`pshilik waqitta eliklewshilik belgileri basim bolip keledi. Bala ko`ringenine eliklep, oni qaytalawg`a tirisadi. Iyt, pishiq, tawiq, siyir h.t.b. dawisin ta`kirarlap olardin` ses shig`ariwin uqsatip qaytalaydi. Oyınlar xaliq pedagogikasinda o`zinin` oynaliw ha`m ta`rbiyalig ta`sir tiygiziw xarakteri boyinsha sha`rtli tu`rde to`rtke bo`lingenU`

- Dene shiniqtiriwshi xareketli oyınlarN`
- Aqil tu`sinikti rawajlandiriwshi didaktikaliq oyınlarN`
- A`dep-ikramliliqti qa`liplestiriwshi oyınlarN`
- Balalarg`a estetikaliq ta`rbiya beriwshi oyınlarN`

Dene shiniqtiriwshi xareketli oyınlardin` mazmuni balalardi rawajlandiriwshiliq a`hmiyetine iye. Al bazi bir didaktikaliq oyınlar balalardag'i a` dep-ikramliliq, estetikaliq, tamanlardi da

mazmunlastiriw qa'siyetlerin iyelegen. Shininda da qaraqalpaq xaliq oyınlarınin` bir toparı jaslardag`i intellektuallıq qubılslardı mazmunlastiriwǵa bag`ishlanıp, olardag`i oylanıw, pikir juwırtıw qa`biletlerin shınıqtırıwǵa beyimlesken. MisalıU`G`Tog`iz qumalaqG`,G`Bes tasG`,G`Ko`shpekG`, G`JumbaG`, G`TeppeG` h.t.b. oyın tu`rleri jaslardı o`z betinshe izleniwshenlikke ma`jbu`rleydi. Oyınlar o`zinin` qag`ıydasi boyınsha ba`rqulla ta`rtipke bag`iniwǵa, oyın qag`ıydasın buzıawǵa, a`depli bolıwǵa u`yretedi. Balalardıń barlıq ku`sh-ha`reketin alg`a qoyılǵan maxsetke erisiwge jumsawǵa umtıldıradı ha`m o`z-ara biyma`lel qatnas, ma`mile jasaw ma`deniyatlılıǵın ta`rbiyalaydı. Oyın balalardıń barlıq ma`pine ta`biyiy tu`rde sa`ykes kelgenlikten oynaw barısında balanin` minezi ayqınlasa baslaydı. Oyınlar balanı qorshap turg`an turmisqa erkin aralasiwǵa tayarlap, turmis tuwralı ma`lim tu`sinikler beredi. Olar oyın barısında o`zin-o`zi biledi ha`m o`zindegi qa`biletti, mu`mkinshilikti, nenii isley aliwǵa shamasi jetkilikli ekenligin an`g`aradı.

Ataqlı pedagog-alimlarınin` alıp barg`an ilimiy jumislari oying`a kompleks basshılıq etiw arqalı balalarg`a oyinnin` mazmunı, sho`lkemlestiriwi, diziliwi balalardıń a`dep-ikramlılıq qatnasıqları, balalar oyınınıń rawajlanıw da`rejesine ta`sir etiw mu`mkinshiligın ko`rsetedi.

II. Oyın - mektepke shekemgi jastag`i balalardıń tiykarg`i iskerligi bolıp, ol arqalı bala shaxs sipatında qa`liplesedi. Oyın balanin` keleshekte oqıw, miynet iskerligi, adamlarg`a bolǵan qarım-qatnasıg`inin` qa`liplesip bariwin belgileydi.

Oyın a`yyemgi zamanlardan beri pedagog, filosof ha`m basqa alimlardıń diqqatın o`zine tartıp kelgen.

Alg`ashqı obshinalıq du`zim da`wirinde ju`zege kelgen bolıp, ja`miyet turmisında miynetten keyin turadı ha`m onin` mazmunın belgileydi. Bul da`wirde oyınlarda awshılıq, urıs, diyxanshılıq islerin sa`wlendirgen. Oyın miynet etiw tilegi arqalı ju`zege keledi. Gey jag`daylarda bala o`z oyınlarında da`slep u`lkenler miynetine elekleydi, keyin olardıń miynetinde qatnasadı. Oyın jas a`wladtı miynetke tayarlaydı. Oyın – insan o`zliginin` ju`zege keliwi, onin` qa`liplesiw usılı. Oyın u`lkenler turmisında belgili orın tutar eken, bul balalar ushın ayırıqsha a`hmiyetke iye. Onı G`Balalıqtin` joldasıG` dep ataw qabil qiling`an. Bul mektepke shekemgi balalar turmisinin` anıq mazmunın belgileydi. Ol miynet ta`lim menen baylanısta bolǵan halda jetekshi iskerlik sipatında ju`zege keledi. Oyında shaxstag`i ha`r ta`repleme payda bolǵan tu`rleri, qa`siyetleri iske tu`sediU` bala ha`reket qiladı, so`yleydi, pikirleydi, oylaydıU` oyın waqtında balanin` qiyalı, este saqlaw qa`bilettiligi aktiv isleydi, ta`sirshen`lik ha`m ku`sh tu`rleri qa`liplesedi. Oyın ta`rtibinin` en` kerekli usılı sipatında ju`zege keledi.

Balalar oyını o`zinde u`lkenler ha`reketi ha`m olar arasındag`i qarım-qatnaslar ju`zege keliwshi qanday da bir iskerlik tu`ri sipatında bahalanadı. Ta`rbiyashılar balalar oyınına basshılıq etiwde to`mendegilerge itibar beriwleri kerekU`

1. Oyın menen miynet ortasındag`i durıs qarım-qatnas ornatiwN`
2. Oyında balalardıń fizikalıq ha`m ruwxıy sapaların ta`rbiyalawN`

Sonlıqtan oyın tariyxıy rawajlanıw protsessinde miynet iskerligi na`tiyjesinde payda bolǵan ja`miyetlik iskerlik. Oyın ba`rqulla haqıyqiy turmisti sa`wlendiredi. Demek, ja`miyetlik tu`rlishe o`zgeriwi menen oyın mazmunı da o`zgerediU`Oyın belgili maxsette aylanatug`ın oylaw iskerligi bolıp, oyın miynet penen ko`p jaqınlig`i bar ha`m jaslardı miynetke tayarlawǵa xızmet qiladı. Oyın iskerligi tiykarında baladag`i oqıw iskerligi rawajlanadı, bala qanshama jaqsi oynasa, ol mektepte sonshama jaqsi oqıyadı.

Kishi jastag`i balalar oyın iskerliginin` birinshi basqışı tanıstırıwshi oyın bolıp, bul na`rse zat, zatlı oyın iskerligi bolıp esaplanadı. Ekinshi basqış sa`wlendiriw oyın bolıp esaplanadı. Bul kishi jaslı balalar oyını psixologiyalıq mazmunınin` rawajlanıwında en` joqarg`i tiykar bolıp esaplanadı. U`lkenler ta`lim-ta`rbiyalıq islerin belgili izbe-izlik penen alıp barsa, sol jastag`i balalar na`rse ha`m zatlar atların, nege izleniwlerin bilip aladı ha`m jan`a bilimlerdi o`z oyınlarında qollana baslaydı.

Bul jastag`i balalar oyinnin` mazmunı jag`ınan predmetli iskerlikti sa`wlendiredi. Birinshi jastin` aqırı ha`m ekinshi jasta balalar oyınında syujet yamasa mazmun ju`zege keledi. Bala qolındag`i zat penen onnan qalay paydalaniw kerekligin biledi. Ma`selen, qosıq penen awqat

jelinedi, kesadan shay ishiledi, kravatta jatadi, quwirshaqti G`anasiG` erkeleydi h.t.b. Sonin` tiykarinda syujetli oyinnin` da`slepki belgileri ju`zege kelesalaydi.

Balalar oyin iskerliginin` basqishpa-basqish rawajlanishi tuwrısında ilimiy oylawları ha`r tu`rli jas gruppalarında balalardin` oyin iskerligine basshiliqtin` aniq sistemasi jaritiliqlar islep shig`ariw imkaniyatın beredi.

Solay etip, balalar baqshalarinin` pedagogikalıq protsesste oyinnin` tutqan ornı u`lken a`hmiyetke iye bolip oyinnan mektepke shekemgi jastag`i balalardi ta`rbiyalaw ha`m olarg`a bilim beriw ken` qollaniladi.

1. Oyın balalardin` o`z betinshe iskerligi bolip, onda balalardin` ruwxıy jag`daylarıpayda boladi.
2. Oyın mektep jasına shekemgi balalardin` turmisin sho`lkemlestiriw formasi.
3. Oyın balalardi ha`r ta`repleme ta`rbiyalaw usıllarınin` biri.
4. Oyın balalarg`a bilim ha`m ta`rbiya beriwdin` metod usili bolip tabiladi.
5. Oyın balalardi oqıw iskerligine tayarlaw usili.

Balalar oyınları o`zinin` ha`r tu`rli ren`leri, sıpatları menen ajiralıp turadi. Olar o`z mazmunı ha`m sho`lkemlesiwine qarap, balalarg`a ta`sir ko`rsetiw da`rejesine qarap, qollanatug`ın zatların` tu`rlerine, kelip shig`iwına qarap ha`r tu`rli boladi.

Balalar oyını o`zinin` mazmunı, o`zgesheligi, sho`lkemlesiwı jag`ınan to`mendegi tu`rlerge bo`linediU`

1. Do`retiwshi oyınlar.
2. Qag`ıydalı oyınlar.

Do`retiwshi oyınlar balalar o`zleri oylap tabadi, onda aldin ala belgilengen qag`ıydalar bolmaydi. Oyın qag`ıydasın balalardin` o`zleri oyın protsessinde belgileydi.

Do`retiwshi oyınlarg`aU` a`) Saxnalastirilg`an, g`) Qurilis, q) Ta`biyiy materiallar menen oynalatug`ın oyınlar kiredi.

Do`retiwshi oyınlar toparın syujetli – rolly oyınlar belgileydi, (bul do`retiwshilik oyınların` aniq tu`rı), qurilis jasaw oyınlar (olarda balalar do`gerek-a`tirap haqqındag`ı oylawların` o`zine say ta`rizde ju`zege keltiredi). Balalar a`debiy shig`armalar mazmunın do`retiwshilik qaytadan ju`zege keletug`ın saxnalastirilg`an oyınlar ha`m basqalar payda boladi.

Qag`ıydalı oyınların` mazmunı ha`m qag`ıydası u`lkenler ta`repinen belgilenedi.

1. Didaktikalıq oyınlar.
2. Ha`reketli oyınlar.
3. Muzikalı oyınlar.
4. Ermek oyınlar.

Didaktikalıq oyınlarda aldin balalardin` aqiliy iskerligi rawajlanadi, olardin` bilimleri teren`lesedi ha`m ken`eyedi. Ha`reketli oyınlarda balalardin` tu`rli ha`reketleri rawajlanadi. Muzikalı oyınlarda muzikalıq bilimleri rawajlanadi.

Ha`r bir oyinnin` o`zine say sıpatları bar, biraq olar qatar ulıwmalıq qa`siyetlerge iye.

Oyın – bul bala iskerliginin` tu`rı. Sonlıqtan, barlıq iskerlik siyaqlı og`an da bir qatar qa`siyetlerN` maqsettin` belgililigi, sebepler, a`melge asirilg`an usıllar, ha`reketler na`tiyjesinin` belgileri tiykarında boladi.

Ha`r qanday ko`rinistegi oyın tu`sinip aling`an ha`m maqsetke qaratilg`an aktiv ta`rizde boladi. Ha`r bir oyında bala ushin a`hmiyetli bolg`an maqset belgiliN` qızın awqatlandiriw, quwalap oynap atirg`anda oyın qatnasıwshısına qol tiygiziw, G`qaqpınnanG` qutilip shig`iw h.t.b.

Bala oyınındag`ı maqsetke erisiw ushin o`zine sherikler tan`laydi, za`ru`rli oyınshılardı tabadi, oyın dawamında belgili ha`reket ha`m qiliqlar qiladi, oyınshılar menen ha`r tu`rli qarım-qatnasıqqa kirisedi.

III. Oyın bala ta`rbiyasındag`ı oyinnin` eki ta`repi jetiliskenu`

- 1) Oyinnan balanı ha`r ta`repleme rawajlandiriw maqsetinde paydalaniwN`
- 2) Oyinnan didaktikalıq maqsette paydalaniwN`

Oyin balanin` ko`pshilik uqiyliliq ko`rinislerinin` rawajlanatug`in aqiliy iskerligi bolip, oyinda du`nya haqqindag`i tu`sinikler shen`beri ken`eyedi, bayi ydi, tili rawajlanadi, birgeliktegi oyinlar barisinda o`z qatari menen doslasadi.

Psixologlar oyindi baqsha da`wirindegi jetekshi iskerlik dep esaplaydi. Oyin arqali balalardin` joqari rawajlanaw basqishina o`tiwin ta`miyinlewshi sapalar qa`liplesedi, oyin ruwxinda sezilerli o`zgerisler ju`z beredi.

Oyinda bala shaxsinin` ha`mme ta`repi bir-birine o`z-ara ta`sir etken halda qa`liplesedi. Oynap atirg`an balani bahalay otirip, onin` qizig`iwshilig`in do`gerek-a`tirap haqqinda tu`siniklerin, u`lkenlerge ha`m joldaslarina bolg`an qarim-qatnasin bilip aliwg`a boladi.

Shaxstag`i bir sanani ta`rbiyalaw ushin onin` basqa ta`replerinde rawajlandiriw kerek. Ma`selen, balanin` oying`a qizig`iwshilig`in, sho`lkemlesiwshilik uqiylilig`in rawajlandiriw ushin mazmuni jag`inan bay oyinlar jaratiliwi kerek. Balanin` do`retiwshi oyinlarin rawajlandiriw ushin o`z gezeginde jaqsi sho`lkemlesken balalar ja`ma`a`ti kerek boladi.

Oyin balalardi dene jag`inan ta`rbiyalaw sistemasinda, baqshanin` bilim ha`m ta`rbiya beriw isinde a`dep-ikramli, estetikalig, ekologiyaliq, ekonomikalig ha`m huquqiy jaqtan ta`rbiyalawda u`lken orin tutadi. Oyinda jas organizmge say bolg`an talap ha`m ma`jbu`riyatlar qaniqtiriladi. Turmisliq aktivlik artadi, ku`shlilik, ziyreklilik ta`rbiyalanadi. Sonin` ushinda balalardi dene jag`inan ta`rbiyalaw sistemasinda oyin tiykarg`i orin iyeleydi.

Oyin sabaqlar menen ku`ndelikli turmistag`i baqlawlar menen o`z-ara baylanisli bolip, ju`da` u`lken ta`lim-ta`rbiyalig a`hmiyetke iye. Oyindi bala sa`wlelenetug`in na`rseni bilip aliwg`a qizig`iwshilig`i oyanadi. Ko`pshilik jag`daylarda oyin balalarg`a jan`a bilim beriw ha`m olardin` pikirin, bilim shen`berin ken`eytiw ushin xizmet etedi. Balalarda u`lkenlerdin` miynetine, ja`miyetlik turmisina, adamlardin` qaharmanliq islerine qizig`iw tiykarinda olarda bolajaq ka`siplilik, jaqsi ko`rgen qaharmanlarinoylaw siyaqli da`slepki arziw-a`rmanlar payda boladi.

Do`retiwshi oyinlar ja`rdeminde ju`da` u`lken ta`rbiyalig waziypalar sheshiledi. Qag`iydali oyinlar bolsa **sensorliq** rawajlanawina, oylaw ha`m tilin, eriksiz diqqatin ha`m yadin ha`r tu`rli ha`reketlerin shiniqtiriw mu`mkinshiligin beredi. Ha`r bir qag`iydada oyin belgili didaktikalig maqsetke iye bolip, Balani uliwma rawajlandiriwg`a qaratilg`an boladi. Bilim beriw din` oyin formasinda boliwi za`ru`rli a`hmiyetke iye bolip, balalardin` jas o`zgesheligine sa`ykes keledi. Qiziqli oyin balalardin` aqiliy iskerligin asiradi, oyinda bala sabaqlarg`a qarag`anda quramali ma`seleni sheshiwi mu`mkin. Bilim beriw ha`r tu`rli usillar ha`m metodlardi qollaniwdi talap etedi. Sonliqtan oyin bilim beriw formalarinin` biri bolip tabiladi. Bala oynap atirip, o`z biliminen paydalaniwg`a, oni ha`r tu`rli jag`daylarda islete aliwin u`yrenedi. Do`retiwshilik oyinlarda balalardin` qiyali na`rse jasaw, ta`jiriybe toplawina ken`jol ashadi. Oyinda aqiliy rawajlanaw menen baylanisli bolg`an a`dep-ikramlilik qa`siyetler de qa`liplesedi. Oyin dawaminda ju`z bergen keshirmeler bala sanasinda teren`iz qaldiradi. Sonliqtan oyin balada jaqsi sezimlerdi, arman ha`m umtiliwshiliqlarin, qizig`iwshanlig`in ta`rbiyalawg`a ja`rdemlesedi. Oyinda bala o`z minez-qulqin basqariwg`a, qiyinshiliqlardi jen`iwge, aldina qoyg`an maqsetine jetiwge u`yrenedi.

Oyin o`z betinshe iskerlik bolip, bul protsesste balalar o`z qatari menen baylanis ornatiwg`a kirisedi. Olardi uliwma maqset, og`an erisiwdegi ha`reketler birlestiredi. Sonliqtan oyin dosliq qatnasqlarin ta`rbiyalawda, kollektivtin` turmisliq a`detlerin sho`lkemlesiwshilik uqiylig`in qa`liplesiwde za`ru`rli a`hmiyetke iye.

Qadalaw sorawlarU`

a`. Xaliq pedagogikasi balalarg`a estetikalig ta`rbiya beriwdi tu`rli derekler ja`rdeminde a`melge asirip otirg`an.

g`. Oyin - mektepke shekemgi jastag`i balalardin` tiykarg`i iskerligi bolip, ol arqali bala shaxs sipatinda qa`liplesedi.

q. Oyin balanin` keleshekte oqi w, miynet iskerligi, adamlarg`a bolg`an qarim-qatnasig`inin` qa`liplesip bariwin belgileydi.

AdebiyatlarU`

- a`. O`z R. Kadrlar tayarlaw milliy dastu`ri. T., a`99w.
 g`. Xaliq pedagogikasi. - T., "Universitet", a`99q.
 q. O. Xasanbaeva. Pedagogika tariyxinan xrestomatiya. T., "Oqitiwshi", a`99q.
 n`. R.Mavlonova ha`m basqalar. Pedagogika. -T., "Oqitiwshi", g`00g`.
 o`. Pedagogika. Munavvarov tahriri ostida. -T., " Oqitiwshi ", a`99w.
 u`. B. Ziyamammedov ha`m b. Pedagogika.-T, g`000.
 w. P. Yusupova. Mektepke shekemgi ta`lim pedagogikasi. -T., a`99q.
 h. S. A. Kozlova, T. A. Kulikova. Doshkol`naya pedagogika. -M., g`000.
 9. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. V. I. Loginova ha`m P. G. Samarukovalar tahriri ostida. -T., " Oqitiwshi ", a`99g`, I-II.

TemaU` Oyinnin` bala iskerligi sipatinda o`zine ta`n o`zgesheligi.

JobasiU`

- a`. Oyinnin` iskerlik sipatinda o`zgesheligi
 g`.Oyinnin` turleri ha`m du`zilisi
 q.Balalardin` oyindag`i erkinligi ha`m o`z betinsheligi
 n`.Oyin iskerliginin` do`retiwshilik ta`biyati ha`m ta`sirli mazmunga` baylig`i
 o`.Balalar oyinina tarbiyashilardin` basshiliq etiw
 u`.Balalar turmisin sho`lkemlestiriwde oyinnin` roli

Balalar oyininin` o`zine ta`n o`zgesheligi sonda, ol do`gerek a`tirapdag`i du`nyani insanlardin` xizmeti, olardin` is protsessindegi o`z-ara mu`nasabetlerin sa`wlelendiredi.Oyin waqtinda xana balalar ushin ten`iz, tog`ay, metro stantsiyasi, temir jol vagoni boliwi mu`mkin.Balalar oyininin` ja`ne bir qa`siyeti-onin` ha`weskerlik ta`rizde boliwi bolip esaplanadi.

Bul onin` sirtqi belgileri bolmay ba`lki haqiyqiy jetiskenlik boladi.Oyinnin` jaratiwshisi balalar bolip, olar oyinda o`zlerine tanis bolg`an turmisliq waqiya ha`m ha`diyselerdi olarg`a bolg`an mu`nasabetlerdi sa`wlelendiredi.Balalar oyininin` ja`ne bir o`zgesheligi-onda ha`reket so`z ha`m obrazlardin`o`z-ara baylanisip ketiw boladi.

Oyin mektepke shekemgi ta`rbiya jasindag`i balalardin` tiykarg`i xizmeti bolip, ol arqali bala shaxs sipatinda qa`liplesip baradi. Oyun balanin` keleshektegi oqiw, miynet xizmeti, adamlarg`a mu`na`sebetinin` qay jerde qa`liplesip bariwin belgileydi.

Oyin qa`dim zamanlardan beri pedagog, psixolog, filosof, etnograf alimlar diqqatin o`zine tartip kelgen.

Bala o`z oyinlarinda aldin u`lkenler miynetine uqsatiwg`a ha`reket qiladi, keyinsheli olardin` miynetine qatnasadi. Oyun jas a`wladti miynetke tayarlaydi.Balalar oyinin bunday tu`siniw birinshi ma`rte K.D.Ushinskiy ta`repinen ta`riplep berilgen edi. Ol o`z shig`armalarinda balalar oyininin` mazmuni olardin` o`mirden alg`an tu`siniqleri menen belgilep olar shaxsinin` qa`liplesiwine ta`sir etedi,-dep jazadi.

Sonday qilip, oyinnin` sotsialliq waqiya ekenligin, oyinda do`gerek -a`tiraptag`i ha`mme na`rsenin` sa`wleleniwin ulli alim ha`m pedagoglar o`zlerinin` baqlaw ha`m ilimiy izertlewleri arqali da`lillep beredi.

Ta`rbiyashilar balalar oyinina basshiliq qiliwda to`mendegilerge boysiniwlari lazim:

1. oyin menen miynet ortasinda duris mu`na`sebet ornatiw:
2. oyinda balalardin` bolajaq miynetkesh adamlarg`a mas bolg`an fizikaliq ha`m ruhiy sinaqlarin ta`rbiyalaw.

Sol sebepli oyun tariyxiy rawajlanıw protsessinde miynet xızmeti na`tiyjesinde payda bolg`an sotsiallıq xızmet bolıp esaplanadı : oyun ha`miyshe haqıyqiy o`mirdi sa`wlelendiredi. Demek, sotsiallıq o`mir o`zgeriwi menen onin` mazmunında o`zgeredi: oyun ma`lim maqsetke qaratılğ`an sanalı xızmet bolıp, onin` miynet penen ko`p ulıwmalıg`ı bar ha`m jaslardı miynetke tayarlawg`a xızmer etedi. Oyun xızmeti tiykarında baladag`ı oqıw xızmeti rawajlanadı, bala qanshelli jaqsı oynasa, al mektepte sonshelli jaqsı oqıyadı.

A.V.Zaporojets balalar oyınin erte jastan baslap baqlap bariwi na`tiyjesinde oni ha`reketke keltiriwshi sebepler, rawajlanıw nızamlıqları, ha`r qiyli jas basqışlarda balalar oyıninın` o`zine ta`n ta`repleri, mazmuni ha`m du`zilisın u`yreniw za`ru`rligi payda boladı.

Erte jastag`ı balalar oyın xızmetinın` birinshi basqışı tanistiriwshi oyın bolıp, ol na`rse oyın xızmeri bolıp esaplanadı. Onin` mazmuni qol ushindag`ı na`zik ha`reket bolıp esaplanadı.

Keyingi basqış sa`wlelendiriw oyını bolıp esaplanadı. Bul erte jastag`ı balalar oyını psixologiyalıq mazmuninın` rawajlanıwında en` joqarg`ı shin`i esaplanadı. U`lkenler ta`lim-ta`rbiyalıq islerin belgili bir izbe-izlik penen alıp barsa, bul jastag`ı balalar na`rse ha`m buyımlar atın, nege isletiletug`ınlıg`ın bilip aladı ha`m bul jan`a belgilerdi o`z oyınlarında qollanadı.

Bul jastag`ı balalar oyını mazmuni jag`ınan predmetli xızmetti sa`wlelendiredi.

Birinshi jastın` aqırı ha`m ekinshi jastag`ı balalar oyınında syujetti sa`wlelendiriw ju`zege keledi. Bala qolındag`ı buyım menen onnan qalay paydalaniw kerekligin bilip aladı. Misalı: qasıq penen awqat jelinedi, kesada chay ishiledi, krovatta jatıladı, quwirshaqti anası erkeletedi h.t.b. Usinin` tiykarında syujetli-rolı oyinnın` da`slepki qirları ju`zege kele baslaydı.

Na`wbettegi basqış rolı oyın bolıp, onda balalar o`zlerine tanıs bolg`an u`lkenler miyneti ha`m adamlardıń sotsial

mu`na`sa`betlerin sa`wlelendiredi.

Balalar oyın xızmetinın` basqışpa-basqış rawajlanıwı tuwrisındag`ı ilimiy tu`sinikler ha`r qiyli jas toparlarında balalardıń oyın xızmetine basshiliqtin` anıq sistemalı usınısların islep shıg`ıw imkaniyatın jarattı.

Solay etip, balalar baqshasınin` pedagogikalıq protsessinde oyinnın` tutqan orni ju`da` u`lken bolıp, oyınnan mektepke shekemgi ta`rbiya jasındag`ı balalardı ta`rbiyalaw ha`m olarg`a bilim beriwde ken` paydalanıladı. Sonday eken;

- oyın balalardıń mustaqıl xızmeti bolıp, onda balanin` iskerligi ju`zege keledi;
- oyın mektepke shekemgi ta`rbiya jasındag`ı balalar o`mirin sho`lkemlestiriw forması:
- oyın balalardı ha`r ta`repleme ta`rbiyalaw qurallarınin` biri:
- oyın balalarg`a ta`lim ha`m ta`rbiya beriwdin` metod ha`m usılı bolıp esaplanadı:
- oyın balalardı oqıw xızmetine tayarlaw quralı.

Belgili pedagog-alımlardıń alıp barg`an izertlewleri oying`a kompleks basshiliq qiliw arqalı balalarg`a oyinnın` mazmuni, sho`lkemlestiriwi, du`zilisi, balalardıń a`dep-ikramlılıq mu`na`sebetleri, balalaroyinnın` rawajlanıw da`rejesine ta`sir etiw mu`mkinshiligin ko`rsetedi.

Balalar oyını o`zinin` mazmuni, o`zgesheligi, sho`lkemlestiriliwine qaray ha`r qiyly bolıp, sonin` ushin oni to`mendegishe tu`rlerge ajratadı:

1. Tvorchestvolıq oyınlar.
2. Qag`ıydalı oyınlar.

Tvorchestvolıq oyınlardı balalar o`zleri oylap tabadı. Onda aldınan belgilengen qag`ıydalar bolmaydı. Oyın qag`ıydasın balalardıń o`zleri oyın protsessinde belgileydi.

Tvorchestvolıq oyınlarg`a dramalasqan oyınlar, qurılıs oyınları, ta`biy materiallar menen oynalatug`ın oyınlar ko`iledi.

Qag`ıydalı oyınlardıń mazmuni ha`m qag`ıydaları u`lkenler ta`repinen belgilenedi. Qag`ıydalı oyınlarg`a to`mendegiler kiredi: didaktik oyınlar, ha`reketli oyınlar, muzikalıq oyınlar, ertek oyınlar.

Balalarg`a ta`lim-ta`rbiya beriw maqsetinde u`lkenlerdin`oyındı tan`lay biliw, og`an tuwri basshiliq qiliw G`Balalar baqshasında ta`lim ha`m ta`rbiya da`stu`riG`nde belgilengen waziypalardı jaqsı a`melge asiriwdı ta`miyinleydi.

Oyin erkin xizmet bolip bul protsesste balalar o'z ten'lesleri menen baylanista boliwg'a kirisedi. Olardi uliwma maqset, og'an erisiwdegi uliwmalik keshirmeler birlestiredi. Sonin' ushin oyin dosliq mu'na'sebetlerin ta'rbiyalawg'a, ja'ma'a't turmisi belgilerin, sho'lkemlesken qa'biletlerin qa'liplestiriwde u'lken a'hmiyetke iye. Birgeliktegi oyin menen birlesken kishi balalar ja'ma'a'tinde quramali mu'na'sa'betler ju'zege keledi. Ta'rbiyanin' waziypasi ha'r bir balani aktiv oying'a shaqiriw, biraq basqa hesh bir xizmette oyindag'i siyaqli balalardin' minezi menen baylanisli bolg'an qatip qalg'an qag'iyda joq. Bunday qag'iyda tvorchestvolik oying'a da, qag'iydali oying'a da, qag'iydani balalar o'zleri ornatatug'in oying'a da tiyitsli bolip tabiladi. Mine sonin' ushin da oyin balalardi intizamli qiladi, olardi o'z ha'reketleri ha'm pikirlerin qoyilg'an maqsetke boysindiriwga u'yretedi.

Oyin miynet ta'rbiyasi waziypasin orinlawg'a da ja'rdem beredi. Balalar o'z oyinlarinda ha'r qiyli ka'siptegi adamlardi sa'wlelendiredi, usi menen olar u'lkenlerdin' ha'reketine g'ana uqsatip qalmay, sol menen bir qatardaolardin' isine, miynetke bolg'an mu'na'sebetlerinde sa'wlelendiredi. Oyin balada ko'binese miynet qiliw qa'lewshiligin oyatadi, oyin ushin kerekli na'rselerdi tayarlaw ha'm sog'iwg'a ma'jbu'r qiladi. Oyinda ha'zirgi zaman balalarina say bolg'an texnikag'a qizig'iwshilik payda boladi ha'm rawajlanadi, balalar ha'r tu'rli mashinalar sog'adi ha'm texnik oyinshiqlar menen oynaydi.

Balalar baqshasinda ta'lim-ta'rbiya da'stu'rinde ha'r ku'ngi ku'n ta'rtibine awqatlaniw, dene ta'rbiya, shinig'iwlar o'tkeriw menen bir qatarda oyin da kiritiledi. Oyin balalar turmisin sho'lkemlestiriw formasi sipatinda kishi topardan baslanadi.

Oyinda aqiliy rawajlaniw menen baylanisli halda a'dep-ikramlilik sipatlar da qa'liplesedi. Oyin protsessinde ju'z bergen keshirmeler bala sanasinda teren' iz qaldiradi, sonin' ushin oyin balada jaqsi sezimlardi, arziwlar ha'm umtiliwlarin, salamat qizig'iwlarin ta'rbiyalawg'a ja'rdem beredi. Oyinda bala o'z minezin basqariwga, qiyinshiliqti jen'iwge, o'z maqsetine qatan' turip jetisiwge urinadi.

a) Balalarg'a oyin arqali estetikaliq ta'rbiya beriw.

Oyin balalardi fizikaliq ta'repten ta'rbiyaliq sistemasinda, baqshanin' ta'lim-ta'rbiya jumislarinda, a'dep-ikramlilik, miynet ha'm estetikaliq ta'repten ta'rbiyalawda u'lken orin tutadi.

Oyinda jas organizmge say bolg'an talap ha'm za'ru'rliklerdi qaniqtiriladi, turmisliq, aktivlik artadi, shidamlilik ziyreklik, quwnaqliq ta'rbiyalanadi. Sonin' ushin da balalardi fizikaliq ta'rbiyalaw sistemasinda oyin mu'na'sip orin iyeleydi.

Ataqli pedagog ha'm shipaker E.A.Arkin oyindi ruwhiy vitamin dep biykarg'a aytpag'an.

Oyin, bilim ha'm shinig'iwlar menen, ku'ndelik turmistag'i baqlawlar menen u'ziliksiz baylanista bolip ju'da u'lken ta'lim-ta'rbiyaliq a'hmiyetke iye.

Oyin estetikaliq ta'rbiyanin' aniq qurali bolip tabiladi. Oyinda do'retiwshilik qiyal, pikirlew qa'bileti ju'zege keledi ha'm rawajlanadi. Jaqsi taqlang'an oyinshiq ko'rkem sheberlikti ta'rbiyalawg'a ja'rdem beredi. Ha'reketli oyinlarda ha'reketinin' gozzallig'i balalardi o'zine qaratadi.

Oyinnin' u'lken ta'rbiyalawshi a'hmiyeti o'zinen-o'zi a'melge aspaydi. Oyin paydasiz, ha'tteki za'rerli boliwi, ayrim waqtlari jaman qizig'iwshilardi, jaman sezimlerde qorg'awi mu'mkin. Ta'rbiyashi oyin ja'rdeminde balalardi ha'r ta'repleme rawajlandiriw waziypasin a'melge asiriw ushin og'an u'zliksiz ra'wishte ta'sir etip bariwi za'ru'r.

Bul waziypani sheshiwde oyin balalar baqshasindag'i ta'lim-ta'rbiyaliq istin' ha'mme ta'repteri menen baylanista boliwi kerek. Oyinda balalardin' shinig'iwlarda alg'an bilim ha'm ko'nlikpeleri sa'wlelenedi ha'm rawajlandiriladi, olar arqali bolsa bala turmisqa u'yretiledi. Ekinshi ta'repten, oyinda ta'rbiyalang'an xizmettin' basqa tu'rlerine ko'shiriledi.

Balalar baqshasindag'i pedagogikaliq protsessti mektepke shekemgi ta'rbiya jasindag'i balalardin' o'sip kiyatirg'an jas organizm o'zgesheliklerin itibarg'a alg'an halda olardi jaqsi ta'rbiyalaw ushin qolay sha'rt-sharayatlar jaratug'in qilip sho'lkemlestiriw lazim.

Bunin' ushin balalar turmisin sho'lkemlestiriwde oyin jetekshi orin iyelewi lazim. Balalar oyinina ajratilg'an waqitti shinig'iw yamasa ku'n ta'rtibindegi basqa ilajlardi sozip jiberiw arqali iyelew mu'mkin emes.

Oyin azanda sa'skelikke shekem (15-20 minut) baslanadi ha'm sa'skelikten keyin, shinig'iwlar ortasında, ashıq hawada, uyqıdan keyin o'tkiziledi. Azanda rolly oyınlar, qurıw-sog'iw, ha'reketli oyınlardı sho'lkemlestiriw usiniladi.

Shinig'iw ortasında ha'reketli, qag'iydali oyınlar o'tkeriledi. Olar tiykarinan shinig'iwdin` mazmunına baylanısı boladı.

Ashiq hawadag`i oyınlarg`a ju`giriw, ilaqtiriw, sirg`aniw menen baylanisli bolg`an oyınlar, qag'iydali oyınlar (G`Hayyar tu`lkiG`, G`Aq terekpe ko`k terekG`) kiredi. Sonday-aq, qurılıs, rolly, sport oyınları, ta`biyiy materiallar menen oyınalatug`ın oyınlar (qum, suw, ilay menen) didaktik oyınlar balalardin` ha'reketin rawajlandiriwshi oyınlar, dramalastirilg`an oyınlar boladı. Ta`rbiyashi ha`mme oyınlarg`a basshiliq qiradı.

Ku`ndizgi uyqıdan keyingi oyınlarg`a qurılıs oyınları, ertek boyınsha qoyilatug`ın oyın, roli oyınlar, didaktik oyınlar tag`i basqalar kiredi.

Oyınlardin` tu`rleri, mazmuni olardı ha`r bir jas toparları boyınsha sho'lkemlestiriwdi belgileydi.

Oyin pedagogikalıq protsessti miynet ha`m ta`lim, balalardin` basqa xızmetleri menen o`z-ara baylanisli halda alıp bariladi.

Oyında balalar do`gerek a`tiraptag`i ha`diyselerdi a`meliy ta`repten o`zlestirip baradı. Balalar oyın protsessinde bilimlerdi o`zlestiriw, oni bekkemlewdi tiykar`i maqset qılıp qoymaydı, biraq u`lkenlerdey ha`reket qiliw, basqa balalar menen baylanisqa kirisiw, oyın waziypalardin` o`zine tartiwshilig`i, jaris ha`m sog`an uqsaslar balanin` bilimlerin iyelep, bekkemlep bariwin tamiyinleydi. Balalar ha`tteki didaktikalıq oyınlardı da bir na`rseni bilip aliw ushin oynamaydı. Biraq oyın protsessinde balanin` bilimi o`zi sezegen halda o`z-o`zinen bekkemlenip baradı.

Ta`lim protsessinde (shinig'iwlarda) balalardin` bilimin qa`liplestiriwin anıq maqset qoyiladi. Ta`rbiyashi balalardı jan`a bilimlerden xabardar qiladı, olarda oqiw xızmetinin` en` a`piwayi bilimlerin qa`liplestirip baradı. Ta`limnin` o`zgesheligi ha`m mazmuni balalar oyınları mazmunına ta`sir etip, oni rawajlandiradı. Shinig'iwlarda, ekskursiyalarda iyelegen bilimler balalardin` oyın xızmetin, qizig'iwların rawajlandiradı.

Ekinshi ta`repten, ha`r tu`rli metodlar menen o`tkiziletug`ın shinig'iwlarda ha`r qiyli oyın usılların da paydalaniladi. Bunday usıllar balalar diqqatın toplaw, olardin` qabil etiwın aktivlestiriw, bilimlerin tolig`i menen o`zlestirip aliw imkanın jaratadı.

Pedagogikalıq protsesste miynet penen oyın ortasında uliwmalıq ha`m parq barlig`ın da aytip o`tiw kerek. Balalar qol miyneti oyın menen tuwrıdan-tuwrı baylanista. A`sirese u`lken toparg`a barg`anında balalar bar oyınshıqlar menen oynap g`ana qalmay, jetiliskeńlerin o`zleri u`lkenler ja`rdeminde qag`az, ag`ash, karton, ta`biyiy materiallardan sog`ıp aladı.

Oyinnin` miynet penen baylanislig`i sonnan ibarat, balalar o`zlerinin` oyınshıqların ha`r dayım abaylap saqlap baradı.

Keyingi jıllarda alıp barilg`an ilimiy izertlew jumislari na`tiyjeleri sonni ko`rsetpekte, kishi toparlardag`i miynet xızmetine oyın o`zgesheliklerin kirgiziwdi belgileydi. Ma`lim bolıwinsha aldın balalar u`lkenler miynet protsessin qanday orınlag`anların o`zlestirip alıp, keyin o`z oyınlarında usını sa`lelendirir eken, sonnan keyin g`ana erkin miynet xızmetine o`ter eken.

Balalar miyneti qiziqli bolıwi ushin oni ko`bineşe oyın tu`rinde o`tkiziledi. Misali: maydanshani tazalag`anda balalar shig`ındılardı zemberlerde tasiw ornına, mashinalarda tasiydi, ustaxanalarda kartonlardan qutishalar sog`adı ha`m tag`i basqalar.

Balalar o`z oyınlarında u`lkenler miynetin sa`wlelendirıwi olarda bul miynetke hu`rmetin qa`liplestirip baradı. Bul da oyinnin` miynet penen baylanislig`ına misal bola aladı.

Sonday qılıp, oyın jaqsi jolg`a qoyilg`an pedagogikalıq protsesste balalardin` pu`tkil turmisin iyelep aladı ha`m onin` qiziqli o`tiwin ta`miyinleydi.

Balalardı tuwilg`annan baslap jaqsi sezimlerde, jaqsi tu`siniklerge iye etip ta`rbiyalawdı, insanlıq unamli bay pa`ziyetlerdi o`zinde ja`mlep qa`liplestiriwinde a`hmiyeti u`lken ekenligin jaqsi sezgen ha`m bug`an ayırıqsha itibar qaratıp kelgen.

Xalıq pedagogikasi balalarg`a estetikalıq ta`rbiya berıwdı tu`rli derekler ja`rdeminde a`melge asırıp otırg`an. Sebebi estetikalıq ta`biya adamdag`i jaqsi sezimdi ha`m minez-qulıqtı

qa'liplestiredi. Xaliqtin' o'z balalarin ta'rbiyalawdag'i tiykarg'i maqsetlerinin' biri de usidan ibarat. Xaliq o'z balalarin go'zzaliqqa ta'rbiyalawdag'i ha'r qiyli ilajlardi, usillardi qollang'an. Tarbiyalig a'hmiyetke iye bolg'an pedagogikaliq ta'sir jasawlardin' ko'pshiligi balalardin' iqlasin suliwliqqa jetilistiriwdi na'zerde tutadi. Usilardin' biri xaliqtag'i balalar oyinlari.

Balalar oyinlar ja'rdeminde basqa estetikaliq mu'na'sebetti ju'zege keltiredi. Estetikaliq sezim ha'm tu'sinikler balalar oyinindag'i ha'r qiyli elementlerdi qabil etiwden baslanadi. Balalardag'i estetikaliq qabil etiwshilik olardin' do'retiwshilik mu'mkinshiliklerin janlandiradi, sebebi oyinnan alg'an na'zik zawiqli sezimler balalardag'i umtiliwshiliqqa qizig'iwshiliqti jedellestiredi.

Usi sebebli balalar oyinlarin sho'lkemlestirgende olardin' oyin dawaminda o'z betinshe is ete aliwshiliq uqibin rawajlandiriw a'melge asiriladi.

Balalardi ta'rbiyalawda oyinlar ha'm oyinshiqqlarin roli.

Balanin' da'slepki bes-alti jasinda aniq rawajlaniwindag'i en' a'hmiyetli da'wir bolip, bul da'wirde aqil qa'biletlilikin, ruwxiy siniplar, estetikaliq sezimler oyanadi. Balanin' bunday barliq ta'repleri sabaqlar, miynet, oyinlardag'i qiziqli, mazmunli aktivlik protsessinde ta'rbiyalanadi.

Oyin- ta'rbiyalig en' na'tijeli usillarinin' biri bolip esaplanadi. G'Balalar baqshasinda ta'lim-ta'rbiya da'stu'rindeG'de balanin' fizikaliq ha'm psixologiyaliq rawajlaniwinda, individuallig'inin' kelip shig'iwinda, balalar ja'miyetinin' bir formag'a keliwinda oynnin' a'hmiyeti ko'rsetip o'tiledi. A.P. Usovanin' ko'rsetkenindey: G'Ja'miyetlik ta'rbiya ta'jiriyebeinin' ko'rsetiwinshe ha'm olardin' tasiyiqliwinsha, balalar ja'miyetinin' bir formag'a endiriwdin' en' u'iken imkaniyatlari ballardin' oyin ha'reketleri arqali ta'miynlenedi. A'ne sonda g'ana olardin' ja'miyetlik o'mirleri ja'nede tolig'ra aktivlesediG'G'A.P. Usova oyin aktivliginin' bul imkaniyatlarina su'enip, oyinda G'ja'miyetlikG' sipatlarin ta'rbiyalawusili dep qaradi.Da'stu'rde ha'r bir oyin tu'rine baylanisli ta'rbiyalig waziypalardi belgileydi; ha'reketleri oyinlar balalar ha'reketinin' rawajlaniwina, didaktik oyinlar, aqil aktivliginin' rawajlaniwina, adamlardin' miynetin ha'm turmisti sa'wlelendiriwshi syujetli, rolly oyinlar

a'dep-ikramliliq sipatlarinin' ta'rbiyalaniwina ja'rdem beredi ha'm basqalar.

Oyinlardin' bunday xarakteristikasinin' a'melde qollang'anda onin' sha'rtli ekenligin, ha'r bir oyinda ta'rbiyashilardin' itibarin, diqqatin awdariw lazim bolg'an basqa da mu'mkinshilikler de bar ekenligin umitpaw kerek. Ma'selen:ha'reketli oyinlardag'i aktiv xa'reket tek g'ana ha'reket apparatin bekemlep g'ana qalmay, al balanin' nerv-psixologiyaliq jaqtan rawajlaniwina ta'sirin tiygizedi.

P.F. Leogart ha'reketi oyinlardi joqari ta'rtiptegi shinig'iwlar dep qarap, ol balani sonday jag'dayg'a salip qoyadi, onda balanin' aqili boladi, ha'reketleri belgili bir oying'a qaratilg'an boladi.

Qurilis oyinlarinda konstruktiv qa'biletler, suliw, ko'rkem ko'rinisler, estetikaliq sezimlardin' rawajlaniwinan basqa ha'reketi baqlap bariw, onin' ku'shi bir na'rsege bag'darlaniwin esaplaw a'deti de ta'rbiyalanadi. Qurilis payda etiw ushin shidamli, maqsetke erisiw jolindag'i talapshanliqti talap etedi. Na'tijede balalar, estetikaliq quwanish ha'm miynet zawqin is ju'zinde bileli.

Tu'rli oyinlar ba'rham qatnasiw balag'a shidamsizliqti jen'iwge, o'z ku'shlerin sinap ko'riwge ja'rdem beredi.

Oyin ha'm oyinshiq – ajiralmas tu'sinik.

Oyinshiq - balalar oyinlari ushin jaratilg'an arnawli predmet bolip esaplanadi. Biraq bul real predmettin' kishireytilgen nusqasi emes, al onin' sha'rtli ko'rinisi, ju'da uliwmalastirilg'an ko'rkem obrazi bolip sanaladi. Arnawli forma, ha'reketlilik, aniqliq ha'm ren'inin' sha'rtlilik – bulardin' barlig'i balanin' diqqatin oyinshiqqa awdaradi, onin' menen oynaw sezimlerin keltirip shig'aradi. Oyinshiq bala quwanishinin' tiykari.

Pedagog alimlarimizdin' ko'rsetiwinshe, oyinshiq oynnin' materialliq tiykari. Bala qanday da bir oyindi oynaytug'in bolsa, ol o'z sezimlerin, pikirlerin ha'rekette is ju'zine asiradi, demek onin' pikirleri, sezimleri, is-ha'reketinin' oynaliwi ha'm ko'p jag'dayda ol qanday oyindi oynap atirg'anlig'ina, qolina qanday oyinshiqqlardi uslawina baylanisli boladi.

To'mendegi dizimdegı oyınshıqlar E.A. Flerina islep shıqqan klassifikatsiyag'a muwpiq keltiriledi. Motorlı, syujetlı, texnikalıq oyınshıqlar ha'm qurılıs materialları, didaktikalıq oyınshıqlar, ertek, muzika ha'm teatr oyınshıqları ajratıp berilgen.

Mator oyınshıqlar tiykarinan balalardıń tiykarg'i ha'reketlerin rawajlandırıw ha'm o'zlestiriwge mayda matorlar (qol pa'njeleri, barmaqlardıń ha'reketi) ha'reket ma'deniyatin ta'rbiyalawg'a mo'lsherlengen. Mayda matorlardıń rawajlanıwına ja'rdem beriwshi oyın ha'm oyınshıqlardı tańlawg'a ayırıqsha itibar beriw kerek, sebebi olar balanıń qolın shiniqtiriwda ha'm miynetke iye boladı.

Syujetlı yamasa obrazlı oyınshıqlar xarakterinin' tvorchestvolıq ayırıqshalıg'i:(na'ziklik), mehir, g'amqorlıq, ja'rdem beriw sezimi, sonday-aq, u'kenlerge ha'm olardıń miynetine hu'rmet, qatar-qurbilari menen oynaw ko'nlikpesi ha'm basqalardı ta'rbiyalawg'a ja'rdem beredi.

Texnikalıq oyınshıqlar balalarg'a qizig'arli, anıq formada texnika haqqında tu'sinik beredi, texnikag'a qizig'iwdi ha'm oni oyında is ju'zinde asiriwdi ta'rbiyalawg'a qolay boladı.

Mektepke shekemgi jastag'i u'ken balalarda mexanizimli texnikalıq oyınshıqlar qizig'iwshiliqqa ta'rbiyalawdı,olarda oyınshıqtı qanday ha'reketke keltiriwdi beriwge bolg'an qizig'iwshiliqtı tuwg'izadı, usig'an uqsas na'rselerdi izbe-izlik penen jasaw sezimin ju'zege keltiredi. Bunday qatnasta jiynap ha'm bo'lekleneg'ın oyınshıqlar, konstruktorlar ha'm yarım tayar oyınshıqlar jiynag'i u'ken a'hmiyetke iye.

Didaktikalıq oyınshıqlar – jiynap bo'leklenetug'ın ha'm basqa oyınshıqlar sensor protsessinde uyımlastiriwda ha'm balalardı ulıwma rawajlandiriwda u'ken a'hmiyetke iye.

Ermekek oyınshıqlar tiykarında ha'reket, ku'tilmegen ha'diyseler jatadı, olar balalarg'a quwanish bag'ish etedi, olardı shadlı tu'rde ku'ldiredi, kewillerin ko'teredi, u'kenirek balalarda qizig'iwshiliqtı oyatadı, ku'li-yumor tuyg'isin ta'rbiyalaydı.

Muzikalı oyınshıqlar balalarda tin'law qa'bileti, muzikag'a iqlasin, ritm sezimlerin oyatadı.

Teatr oyınshıqları balalardı teatr tamashago'yerine tayarlaydı. Kishi gruppalarda ta'rbiyashi ertek, jan'iltıpaslıardı ayıwda bul oyınshıqlardı olarg'a ko'rsetedi, u'ken gruppalarda bolsa olardan balalardıń o'zleri oyın-dramalastiriwlar ha'm basqa teatrlastirilg'an oyınlar izbe-iz paydalaniladı.

Oyın insan iskerliginin' ko'rinislerinen biri. Quramalı ha'm qizig'arli ha'diyseler sipatında ol tu'rli ka'siptegi adamlardıń diqqatin o'zine tartadı.

Sirt el alimlari-filosoflari, sotsiologlari, ma'deniyat tariyxshilari Georg Klous, Q.G.Yusupov, D.N. Uznadze ha'm basqalardıń izertlewlerinde oyınń o'zine ta'nligi, onıń ja'miyet turmisi ha'm shaxs o'mirinde, insaniyat ma'deniyatında tutqan orni ha'm a'hmiyeti ko'rip shig'ilg'an. izertleniwler oyınń qa'dirin, onıń sha'rtlıligin, insannıń ja'miyettegi o'z ornın belgilep aliwindag'i, onıń qarım-qatnas shag'ındag'i ha'reketlerin anıqlap aliwdag'i a'hmiyetlıligin ko'rsetedi.

Oyın-insan o'zliginin' payda bolıwı, onıń birlesiw usılı. Oyın u'kenler o'mirinde tiykarg'i orın tutar eken, ol balalar ushın da ayırıqsha a'hmiyetke iye. Onı G'balalıqtıń belgisiG`dep qabil qilg'an. ol mektepke shekemgi ta'rbiya jasındag'i balalar o'mirinin' tiykarg'i mazmunın payda etedi, ol miynet ha'm ta'lim menen o'z-ara baylanista bolg'an halad iskerlik sipatında payda boladı. Bala shug'illanatug'ın ko'pshilik jumslar oyın formasında boladı.

Oyında shaxstag'i belgili ba'rshe tarawlar iske tu'sedi: bala ha'reket qiladı, so'yleydi, qabil etedi, oylaydı; oyın protsessinde balanıń qiyalı, este saqlawı aktiv tu'rde isleydi. Ayırım ilimpazlardıń izertlewinshedir didaktikalıq ha'm ha'reketli oyınlardıń pedagogikalıq protsesste tutqan orni ha'm a'hmiyeti, o'zine ta'nlikleri belgilep beriledi.

O'tkerilgen izertlewler oyın teoriyasinin' tiykarg'i ma'selelerin birqansha teren'irek jaratiw imkaniyatın beredi, sonlıqtan: 1. Oyınń du'zilisi ha'm o'zine ta'nligi; 2. Oyınń bala ta'rbiyasındag'i orni ha'm onıń balalar baqshasındag'i pedagogik protsesste tutqan belgisi. Oyınń du'zilisi. Oyın bul bala iskerliginin' tu'ri. Solay eken ba'rshe iskerlikte bolg'ani siyaqli:

maqsetin` belgililigi, sebepler, a`meleg asiriw qa`siyetlerinin` rejeli ha`reketleri, na`tiyjeliligi siyaqlilar ta`n.

Ha`r qanday ko`rinistegi oyin tu`sinip aling`an ha`m maqsetke qaratilg`an iskerlik ta`rizinde alip bariladi. Bala ha`r qanday oyindag`i maqsetke erisiw ushin o`zlerine sherikler tan`laydi, za`ru`r oyinshiqlardi tabadi, oyin dawaminda belgili bir ha`reket ha`m qiliqlar qiladi, oyinshilar menen ha`r qiyli qarim-qatnaslarg`a kirisedi. Balanin` oyindag`i erkinligi a) oyin yaki onin` mazmunin tan`lawda, basqa balalar menen iqtiyarli birlesiwde; v) oying`a kirisiw ha`m shig`iwdin` o`z qa`lewshiliginde ha`m basqada, oyinlar ha`reketlerinde ko`riwimizge boladi.

Didaktikalik oyinshiqlardan` u`lken toparin xaliq oyinshiqdari payda etedi. Ha`r qiyli ren`degi sharlar, tayaqshalar, matreshkalar, kishkene tawshalar ha`m basqalar. Ag`ashtan jasalg`an, aniq boyalg`an bul oyinshiqdar kishkeneler ha`reketlerine ta`n halada islengen. Oyinshiqlardi oyin waziypasin orinlawda, bala o`zin-o`zi qorg`awda, ta`miynlewde paydalanadi. Ha`r qiyli oyinshiq tu`rli sensor uqiylililqlarin rawajlandiriwshi didaktikalik oyinshiqdarg`a ta`n. Olardag`i oyin waziypasi nag`islar, su`wretlerdi tan`lawha`m jaylastiriwdan ibarat. Oyinshiqtin` qurilisi ol tayarlanatug`in material bala ushin qa`wipsiz boliwi ha`m tiykarg`i gigienaliq talaplarg`a juwap beriwi lazim. Tuvri tan`lang`an oyinshiqdar balalardin` aqiliy rawajlaniwina ja`rdem beredi. Oyinshiq balani jubatadi ha`m quwandiradi, a`tirap-ortalıqqa do`retiwshilik tuwdiradi. Balanin` ruwxıy tuyg`ılarınin` rawajlanıwında quwirshaq ayırıqsha a`hmiyetke iye. Quwirshaq penen oyinaw balalarda mehribanliqti abaylawdi, itibarliliqti ha`m go`zzallıqti oyatadi, do`retiwshilik aqiliy keshirmelerdin` ta`jiriybesin toplawg`a ja`rdem beredi. Quwirshaqti ko`zden keshiriwdi alip qarayiq. Ta`rbiyashi bunday jumisti aldi menen en` bir ko`zge tu`serlik jerinen baslaydi. Al didaktikalik oyinda ta`rbiyashi kiyimlerdi kiygiziw gezegin saqlap kiygiziwdi baslaydi. Bunda qa`dimgi retti saqlaw ta`rtibi orinlanadi. Quwirshaq o`zinin` ko`p sanli, ha`r qiyliilig`i menen adamlar o`mirine qizig`iw oyatadi. Milliy-quwirshaq balalardin` basqa milletke ta`n jaqinlari ha`m u`lken jaslarg`a bolg`an do`retiwshilik mu`na`sibetlerinin` dereklerin birı. Mektepke shekemgi jastag`i balalardin` tilin rawajlandiriwda, olardin` ha`r ta`repleme o`sip rawajlanıwında oyınshıqlardan` ta`siri ju`da` u`lken.

Balalar baqshasinin` mektep penen baylanisi.

JOBASIU`

1. Balalardi mektepke tayarlawdin` waziypalari.
2. Balalardin` mektepke oqiwg`a tayarlig`i.
3. Tayarliq toparında alip barilatug`in isler.
a) Balalardi mektep ha`m oqiwsilar turmisi menen tanistiriw
4. Baqsha menen mektep ortasindag`i baylanistin` tu`rleri.

Balalar baqshasi ha`m mekteptegi pu`tkil pedagogikalik protsesstin` bala shaxsin ha`r ta`repleme rawajlandiriwg`a bag`darlang`anlig`i olar ortasında ta`lim-ta`rbiya izbe-izliginde o`siriwdin` tiykarg`i sha`rti bolip tabiladi.

Balalar baqshasi ha`m mektepte a`melge asirilatus`in, ta`lim-ta`rbiyalıq is mazmunin belgilewshi da`stu`rler baylanisi izbe-izliktin` tiykarin sho`lkemlestiredi.

Balalardi mektepke oqitiwdin` na`tiyjeliligi ko`p ta`repten olardin` tayarliq da`rejelerine baylanisli boladi. Mektepte oqiwg`a tayarliq balalar baqshasi ha`m semyada mektepke shekemgi jastag`i balag`a berilgen ta`lim-ta`rbiyanin` za`ru`rli juwmag`i bolip tabiladi.

Mektepke bariw bala turmisında a`detli turmis ta`rzi, a`tirapındag`ılar menen qarim-qatnas sistemasinin` o`zgeriwine baylanisli za`ru`rli da`wir. Bala turmisında orayliq orindi ja`miyetlik a`hmiyetke iye bolg`an oqiws iskerligi iyeleydi.

Oqitiw iskerliktin` jetekshi tu`ri sipatinda balanin` ku`ndelikli turmisin qayta quradiU` ku`n ta`rtibi o`zgeredi, erkin oyınlar waqti qisqaradi. Balanin` o`z betinsheligi ha`m sho`lkemleskenligi, onin` isshen`ligi ha`m intizamlilig`ina talaplar artadi. Oqiwshida baqsha balasina qarag`anda o`z is-ha`reketi, waziypalardi orinlawg`a bolg`an jeke juwapkershiligi bir qansha artadi.

Balalar baqshasinin` waziypasi ta`lim-ta`rbiyalıq istin` pu`tkil sistemasi menen balalarda zamanago`y mekteptegi oqiw talaplarına muwapiq keliwshi mektepte oqiwg`a tayarlıqtı qa`liplestiriwden ibarat.

Mektepke uliwma tayarlıq balanin` mektepke bariw waqtına kelip aqiliy, ruwxıy, erklik, estetikalıq ha`m fizikalıq rawajlanıwında erisken sonday da`rejesi, ol balanin` mektep ta`liminin` jan`a jag`daylarına ha`m oqiw materialın sanalı iyelewge aktiv kirip bariwlari ushin za`ru`r tiykar jaratadı.

a) Mektepke bariwg`a aqiliy erkin tayarlaw-balalnın` mekteptegi da`wirinin` aqirına kelip a`dep-ikramlı ha`reket, erk, a`dep-ikramlı qa`siyetler ha`m sananın` rawajlanıwında og`an jan`a ja`miyetlik ko`z-qarastı aktiv iyelewge ha`mde o`zinin` oqitiwshi, klassları menen o`z-ara qarım-qatnasların a`dep-ikramlı tiykarda erisiwde sa`wlelenedi. Mektepten kelip shig`ıwshi bala shaxsı ha`m minez-qulqına qoyilatug`ın talaplarg`a qaray aniqlanadı. Bul talaplar mektepte oqıwdın` da`slepki ku`nlerinen-aq oqıwshinin` aldına qoyatug`ın oqiw waziypasinin` o`z betinshe ha`m juwapkershiliktin` sezingen halında orinlaw, ta`rtipli ha`m intizamlı bolıw, o`z is-ha`reketi ha`m iskerlikti basqariw, oqitiwshi ha`m oqıwshılar menen o`z-ara qarım-qatnaslarda ma`deniy minez-qulıq qag`ıydaların esapqa alıp, mektep zatlarına ta`rtipli ha`m g`amxorlıq penen qarım-qatnasta bolıwdı qoyadı.

Mektepke a`dep-ikramlı erkli tayarlıqtın` qa`liplesiwinde balanin` minez-qulqındag`ı o`z betinshelik, sho`lkemleskenlik ha`m ta`rtiplilik siyaqlı o`zgeshelikler a`hmiyetli.

b) Balanın` mektepte oqiwg`a aqiliy tayarlıg`ının` za`ru`rli bo`legi mektepke oqiwg`a kelgen balada jeterli bilim baylıg`ının` bolıwı, bilim iskerliginin` belgili da`rejede rawajlang`an bolıwı, oylaw iskerliginin` uliwma da`rejesi u`lken a`hmiyetke iye.

Mektepte oqiwg`a aqiliy tayarlıq balalardı aqiliy ha`m tilin rawajlandırıwdın` ko`plegen o`z-ara baylanis bo`liminen ibarat. Biliw iskerligi, biliw qizig`ıwshılıqları, balanin` oylawının` usılları tu`sinilgen, sistemalastirilg`an tu`sinikler ha`m de elementar tu`sinikler, til ha`m a`piwayı oqiw iskerliginin` uliwma da`resinin` birligi balalarda mekteptegi oqiw materialın iyelewge, aqiliy tayarlıqtı ju`zege keltiredi.

v) Balanın` mektepte oqiwg`a fizikalıq tayarlıg`ı oqıwdın` na`tiyjeli bolıwında u`lken a`hmiyetke iye. Mektepke oqiwg`a bariw menen balanin` turmis ta`rzi qayta qurılıwı, ku`n ta`rtibinin` o`zgeriwinin` oqiw miynetı, sabaqlardıń dawamlıg`ı onnan sezilerli fizikalıq ku`shti talap etedi. Bunin` ushin balalardıń salamatlıg`ı jaqsı bolıwı, organizminin` shiniqqanlıg`ı, belgili da`rejede shidamlılıg`ı ha`m is uqiylılıg`ı keselliklerge qarsılıq ko`rsete aliwı.

Fizikalıq tayarlıq balada mektepke jetkilikli qa`liplestiriwdın` za`ru`rli bo`legi bolıp esaplanadı. Bunda balanin` den-sawlıg`ı, organizmnin` biologiyalıq jetiskenligin bahalaw, su`yek, bulshiq et, dem aliw, ju`rek tamir sistemasinin` rawajlang`anlıg`ın na`zerde tutıwshi usıllar.

Ku`n ta`rtibi, shiniqtiriwshi usıllar, fizikalıq ta`rbiya shinig`ıwları, ha`r tu`rli ha`reketli oyınlar, ha`reket rejimi balalardı mektepte oqiwg`a bolg`an fizikalıq tayarlıg`ın ta`miyinlewđin` za`ru`rli sha`rtleri bolıp esaplanadı.

II. Respublikamızda mektepke shekemgi ja`miyetlik ta`rbiya mekemeleri ta`lim-ta`rbiya isinin` ken` da`stu`rin a`melge asiriwı ha`m balalardı mekteptegi oqiwg`a tayarlaydı. Ha`zirgi waqıtta ju`z berip atırg`an ja`miyetlik ha`m ekonomikalıq o`zgerisler xalıq bilimlendiriwının` pu`tkil du`zimin jaslar ha`m balalardı ta`rbiyalaw, olarg`a bilim beriw isin jetilistiriwdı talap etpekte.

Bul waziypa XBB-nin` baslang`ısh buwinına bolg`an MShT mekemelerine tikkeley baylanisli. Olar ba`rqulla mektep penen o`z-ara baylanisli halda islep kelgen. Balalar baqshası menen mektep ortasında ornatilatug`ın izbe-iz baylanistin` ha`r ta`replemeliligi balalardı mekteptegi oqitiwg`a tayarlaw waziypasın na`tiyjeli a`melge asiriwdın` tiykarg`ı sha`rti.

Izbe-izlik Xaliq Bilimlendiriw diziminin barliq buwinlari ortasinda o`z-ara baylanis ornatiw. bul baqsha mektepte alip barilatug`in ta`lim ha`m ta`rbiya islerinin mazmuni, oni a`melge asiriw, usillarinin o`z-ara baylanislilig`i menen belgilenedi.

Baqsha menen mektep ortasindag`i baylanistin bir ta`repi balalardi mektep ta`limi talaplarina juwap beretug`in da`rejede uliwma rawajlanip ha`m a`depli etip ta`rbiyalag`an halda mektepke o`tkeredi. g`-ta`repten oqitiwshinin u`lken baqsha jasindag`i balalardin iyelegen bilim, a`det, qa`siyetlerine ha`m ta`jiriybesine su`yenip olardan oqiw ta`rbiyalik protsesste na`tijeli paydalaniwdi na`zerde tutadi.

Mektep penen baqsha ortasindag`i o`z-ara baylanis bekkem ha`m ko`p ta`repleme du`ziliske iye. Onda ta`lim-ta`rbiya islerinin mazmuni, metod ha`m usillari, sho`lkemlestiriw formalari, sonday-aq balalardi ta`rbiyalaw jag`daylari ha`m pedagogikalik talap siyaqli jetekshi ta`replerin ajiratip ko`rsetiw mu`mkin. Bunda to`mendegilerge ayiriqsha itibar beriw kerek.

1. Mektep talabinin ko`z-qarasinan kelip shig`ip balalar bilimdi teren irek iyelep aliwlari kerek.
2. Baqsha ko`z-qarasinan balalardi mektep talabi da`rejesindeki bilim, a`det, ko`nlikpeler menen qurallandiriw kerek.
3. Balalardin mektepke ruwxiy tayarlig`i. Bunda waziypa balalar miynetinin ha`r qanday tu`rine tayar turiwlari olarda aqiliy miynet biliwge degen qizig`iwshilig`in o`siriw, olardin keleshekтеgi o`z betinshe iskerligine tayarlawdan ibarat.
4. Balalar baqshasinda beriletug`in bilimnin rawajlandiriwshi ta`rizde boliwi.
5. Balalar baqshasi menen mektep ortasinda izbe-iz baylanis ornatiw

Mektep balalardin da`dep-ikramli qa`siyetler ha`m minez-quliqta boliwin ta`rbiyalaw, o`z is-ha`reketi ushin jeke juwapkershilikti seze biliw, ja`miyetshilik sezimleri, sapasi jag`inan jan`a bolg`an minez-quliq formalarin qa`liplestiriw ushin jag`day jaratadi.

Mektepte watan su`yiwshilik onin aldinda o`z waziypasin teren tu`siniw siyaqli sezimleri qa`liplesedi.

Mektepte balalardi estetikaliq ta`repten ta`rbiyalaw baqshada izbe-iz jumis alip bariladi. Balalar muzika ha`m qosiq sabaqlarinda muzika a`sbaplari menen tanisadi, qosiq aytadi, marsh namasi astinda ju`redi, oying`a tu`sedi. Su`wret sabaqlarinda olar siziw ha`m su`wret saliw, peyzaj, natyurmort portretlerdi bir-birine ajiratip u`yrenedi. Oqiw sabag`inda balalar a`debiy janrlar menen tanisadi.

Balalarda miynet su`yiwshilikti ta`rbiyalaw miynetke ta`n a`det ha`m ko`nlikpelerdi qa`liplestiriw isleri mektepte ja`ne de rawajlandiradi.

Mektep penen baqsha ortasindag`i o`z-ara baylanistin tiykarin balalar baqshasi ha`m mektepte a`melge asirilatug`in ta`lim-ta`rbiya islerinin mazmunin belgilewshi da`stu`rlar ortasindag`i baylanis sho`lkemlestiriledi. Bul da`stu`rlardin ortasinda baylanis bar. Balalar baqshasinda ana tilinde u`yreti w ha`m baslang`ish klasslardag`i, ana tili sabag`inda balalar tilin ha`r ta`repleme rawajlandiriw siyaqli uliwma ideya tiykar etip alinadi. Baqshada bul is balalardin so`zligin bayitiw, seslerdi duris aytiwg`a, ko`rkem aytiwg`a u`yreniw, `baslang`ish tilin qa`liplestiriw arqali a`melge asiradi. Mektepte bolsa, mine usi baqshada iyelegen bilim, a`dep, tu`siniklerge tiykarlanip, jazba til ma`deniyat orfografiyalik xat a`deti qa`liplesedi, olarg`a morfologiya ha`m sintaksis elemenlerin u`yretedi. Sonin menen birge baqshada baslang`an balalardin so`zligin bayitiw tilinin tazalig`i, baylanisli so`ylewin rawajlandiriw dawam etedi.

Baqsha menen mektepte ta`biyattaniw haqqindag`i bilimlar alip bariladi. Onda balalarg`a janli ha`m jansiz ta`biyat, ta`biyat ha`m adamlar ortasindag`i baylanis haqqinda bilim ha`m tu`sinikler beriledi. Mektepte oqiwshilardin bilimi ja`ne de artadi.

Bilim beriw usillarindag`i izbe-izlikтин za`ru`rli sha`rti balalardin bilim, a`det ha`m ko`nlikpelerin sanali iyelep aliwina erisiw, baqshada ha`m mektepte olardin aqiliy uqiyliliqlarin ha`m do`retiwshilig`in o`siredi.

Mekteptegi sabaq, balalar baqshasindag`i sabaqlar birqansha o`zine ta`n o`zgesheliklerge iye, sonin menen birge bilim beriwdi sho`lkemleskenlik tiykarinda alip bariliwinda uliwmalik sezilip turadi. Sabaqlardin mazmuni aniq da`stu`r tiykarinda alip bariliwi, aniq belgilengen waqit

ajiratiwi, pedagogtin` basshiliq roli, bilim beriwdin` ilimiy tiykarlang`an metodlar ha`m usullarınan paydalanıw, bilim beriw protsessinde balalarda oqıw iskerligi elementleri o`z minez-qulqın erklı basqarıw uqıplılıg`i belgili maqsetke qaratılğ`an aqiliy is penen shug`illaniw uqıplılıqları ta`rbiyalanıw barıladi. Bulardin` ha`mmesi balanı mekteptegi bilimlendiriwge aktiv kirisip ketiwge tayarlaydı.

Solay etip, balalar baqshası menen mektep ortasındag`i ta`lim-ta`rbiya isindegi izbe-izlik bala shaxsın anıq maqset penen ha`r ta`repleme rawajlandırıw bariw mu`mkinshiligın jaratadı.

III. Balalardı mekteptegi oqıwğ`a tayarlaw baqshanın` birinshi kishi toparınan baslanadı. Balalardıń u` jastan mektepke bariwi menen olardıń mektepke tayarlaw isine orta ha`m u`lken toparlarda ayırıqsha itibar beriledi.

Mektepke tayarlaw toparında balalardıń ku`n ta`rtibin anıq, tuwri ha`m o`z betinshe orınlawına talap artadı.

Tayarlaw toparına kelgende balanın` ha`r tu`rli iskerliklerinde o`z-o`zine xızmet etiwde, na`wbetshilikte, ta`biyatta miynet etkende o`z betinshelik payda bola baslaydı. Baladag`i o`z betinshelik ha`m sho`lkemlestiriwshilik uqıplarındag`i ta`rbiyashinin` tikkeley basshilig`ında olardıń barlıq iskerliklerinde qa`liplestirilip barıladi.

Dene ta`rbiyası da`stu`rın orınlawda balalardıń ha`reketin jetilistiriwge ja`rdem beredi. Balanın` tiykarğ`i ha`reketlerin o`siriwshi ja`ma`a`t bolıwğ`a juwapkershilikti seziniwge, shıdamlılıqtı, o`z betinshelikti, sho`lkemleskenlikti ta`rbiyalawshi ha`reketli oyınlar ku`n ta`rtibinde u`lken orın iyeleydı.

Duris sho`lkemlestirilgen oyın balalardıń dene jag`ınan rawajlanıwında za`ru`rli orın tutadı.

Ta`rbiyashi balalardıń jaqsı uyqlawı ha`m awqatlaniwın ta`miyinlew boyınsha g`amxorlıq etip baradı.

Bilim beriwdin` ta`rbiyalawshi ha`m rawajlandırıwshi o`zgesheligi ha`zirgi zaman ta`limine ta`n printsip bolıp tabıladi. Bul balalardag`i bilimge degen qizig`iw ha`m biliw protsesslerin rawajlandıradi. Balalardıń tapsirmag`a degen sanalı qarım-qatnası qa`lipleseı. Ta`rbiyashinin` tu`sindirıw ha`m ko`rsetpelerin diqqat penen tin`law, o`zinin` isinde jaqsı na`tiyjege erisiwge umtiliw, belgili tezlik ha`m izbe-izlikte diqqat penen islew a`deti qa`lipleseı, jumis uqıplılıg`i artadı.

Mektepke tayarlıq toparında qollanatug`ın metodlardın` o`zine ta`n ta`repi bar. Ko`rgizbeli metodlar balalardıń oylaw iskerligin aktivlestiriw ushın qollanadı.

Bilimlerdi balalar puxta o`zlestirip aliwlari, bilim beriw protsessin aktivlestiriw maqsetinde a`meliy ha`m oyın metodların ko`rgizbeli metod penen duris qosıp alıp bariwda awizeki metod u`lken a`hmiyetke iye. Oyın metodlari, a`sirese didaktikalıq oyınlar metodi o`z a`hmiyetin joytpaydı. Bul oyınlarda balalar oqıw wazıypasın jaqsı an`lap alıp, olardag`i erklı diqqatti asıradi, iskerlikti aktivlestirip, biliwge bolğ`an qizig`iwshilig`in ku`sheytedi.

Rawajlandırıwshi bilim beriw printsipin a`melge asiriwda ta`rbiyashinin` balalardıń iskerligine basshiliq etiwge ha`m oni duris bahalap bariwi za`ru`rli a`hmiyetke iye. Bunda balalardıń aqiliy iskerligi, ha`reket etiwleri esapqa alinadı.

Orınlang`an isti balalar menen birlikte analizlew, salistiriw, qadag`alap bariw ushın oqıw iskerligi u`lken a`hmiyetke iye bolğ`an a`detler qa`liplestiredi. Ta`rbiyashi bunda o`zi balalarg`a u`lgi beredi, keyin rejesin du`zip son` balalar o`zleri ha`m doslarinin` isin o`z betinshe analizlep baxalaydı.

Mektepke tayarlıq toparında balalardıń sabaqta sho`lkemleskenlik penen shug`illaniwlarına talap artadı. Balalardıń jumis jayın tayarlap aliw, kerekli materiallardı duris jaylaw, isti belgili izbe-izlikte orınlaw siyaqlı a`detlerdi iyelep aliwlari aqiliy miynet a`detlerin qa`liplestiredi.

Balalardıń sabaqlardag`i minez-qulqında talap artadı. Duris otiriw, diqqat penen tin`law, basqalardıń ga`pin bo`lmew, joldaslarinin` juwapların toliqtiriw h.t.b. kiredi.

Bul jastag`i balalarg`a a`dep-ikramlı ha`m miynet ta`rbiyasın beriw da`stu`rı quramalasadı, o`z doslari ha`m u`lkenler menen qarım-qatnası qa`liplestiriledi, insanlıq sezimlerde ta`rbiyalaw ku`sheyttiriledi.

Baslawish klass oqiwshisi ha'm baqshanin` tayarlaw topari ta`rbiyashisi tayarlaw topari balalarin mektep penen tanistiriw boyinsha ekskursiya sho`lkemlestiriledi. Bunday ekskursiyalar jil dawaminda q ma`rte o`tkeriliwi mu`mkin. Bunda balalar mektep oqiwshilari menen tanisadi, olar baqsha balalarina o`zlerinin` mekteptegi oqiwlari, isleri haqqinda aytip beredi. Oqiwshilar bo`lmeni qalay bezegenligin, ta`biyat mu`yeshi ha'm haywanlardi qalay ku`tip atirg`anlig`in h.t.b. ko`redi.

Jumis formasi to`mendegishe boliwi mu`mkinU`

1. Klassta su`wretke qarap so`ylep beriw temasindag`i sabaq shinig`iwdi birge o`tkeriw, sport maydanshasinda yaki sport zalinda mekteptegi dene ta`rbiyasi sabaqlarin birge orinlaw.
2. a`-klass oqiwshilari ha'm tayarliq topari balalarinin` soqqan su`wretlerinin` ko`rgizbesin sho`lkemlestiriw.
3. Mektep ustaxanasinda oqiwshilardin` miynet sabag`in o`tkeriw, oqiwshilar o`zleri tayarlag`an oyinshiqlardi baqsha balalarina sawg`a etiw.
4. Mektepte oqip atirg`an balalar o`z baqshasina keledi.
5. G`MektepG` oyinin sho`lkemlestiriw

Balalar baqshasinin` ta`rbiyashisi ha'm baslawish klass oqitiwshisi iskerliginde izbe-izlik payda boladi. Biri balalardi ta`rbiyalaw ha'm bilim beriwdi baslaydi, ekinshisi dawam ettiredi. Mekt`ep penen baqsha ortasindag`i baylanis bekkem bolg`anda g`ana bala ta`rbiyasinan go`zlegen maqsetke erisiw mu`mkin.

IV. Baqsha menen mektep ortasindag`i baylanis g` bag`darda alip bariladi.

- a. Balalar baqshasi menen mekteptin` pedagoglar ja`ma`a`ti ortasindag`i baylanis.
- b. Baqsha balalari menen baslawish klass oqiwshilarin bir-birine jaqinlastiriw.

Ta`rbiyashilar baslawish klassta alip barilatug`in ta`lim-ta`rbiyalıq istin` mazmuni, o`zine ta`n ta`repleri menen tanisadi, na`tiyjede baqshada balani mektep talabi da`rejesinde tayarlaw jollarin belgilep aladi.

Baqsha menen mektep pedagoglarinin` o`z-ara baylanis ornatiwindag`i tiykarg`i maqset balalardi zaman talabına juwap beretug`in da`rejede mekteptegi oqitiwg`a tayarlaw ushin oqiw ta`rbiyalıq isler boyinsha mektep penen baqsha ortasinda bekkem baylanis ornatiw, balalardin` mektepte na`tiyjeli oqip ketiwleri ushin baqsha ha'm mektepte alip barilatug`in ta`lim-ta`rbiyalıq islerdi teren` analizlep, bul tarawda joqari na`tiyjege erisiw bolip tabiladi.

Baqsha menen mektep ortasindag`i baylanistin` mazmuni ha'm formalari joqaridag`i waziypag`a qaray belgilenedi.

Baqsha menen mektep pedagogikalıq izertlew, metodikalıq ha'm a`meliy ma`seleler boyinsha baylanista boladi. Bul boyinsha to`mendegishe baylanis formalari ornatiladi. Oqitiwshi menen ta`rbiyashilar balalardi mektepke tayarlaw boyinsha o`tkeriletug`in ila`jlardin` sa`ykesligin dodalaw ushin seminar, ped. ken`eslerde qatnasiw, sonday-aq balalardin` jas o`zgesheligin olardin` baqshadan mektepke o`tiwlerindegi ruwxıy qiyinshiliqlar mektep jag`dayına qiyınalmay u`yreniwlerine ja`rdem beriwshi ta`repiyen tayarlang`an lektsiyalar arqalı ta`jirıybe almasiw h.t.b. kiredi.

Baqsha menen mektep ortasindag`i baylanistin` pedagogikalıq waziypasi baqshanin` tayarliq toparında mekteptin` a`-klassında alip barilatug`in ta`lim-ta`rbiyalıq isleri a`melge asiriwdag`i iskerlik formalari ha'm usillari menen o`z-ara tanisiwi kerek.

Bul ma`selede baqshanin` tayarliq topari ta`rbiyashilari mekteptin` a`-klassında alip barilatug`in sabaqlardi baqlaydi, son` birgelikte jiynalıp oni dodalaydi ayirim metodikalar boyinsha seminar praktikumlarda qatnasadiU` alding`i ta`jirıybeler menen ortaqlasiw balalardi mektepke tayarlaw boyinsha yaki a`-klassta balalarg`a bilim beriw boyinsha pedagogikalıq ken`eslerdi o`tkeredi.

Baqsha menen mektep ortasindag`i baylanistin` a`meliy waziypasi, a` ta`repten oqitiwshi baqshanin` tayarliq toparına barip o`zinin` bolajaq oqiwshilari menen tanisip baradi, ekinshi ta`repten tayarliq topari ta`rbiyalaniwshilari o`zlerinin` burıng`i ta`rbiyalaniwshilari a`-klassta qanday oqip atirg`anlig`in u`yrenip baradi. Balalardi mektepke shig`arip saliwda ha`r bir balag`a

aniq minezleme, usinis beriledi. Onda ta`rbiyashi ha`r bir balanin` rawajlaniwindag`i o`zine ta`n o`zgesheligin aship beredi, bul oqitiwshig`a bala menen qarim-qatnasta pedagogikaliq ko`zqarastan duris jas ko`rsetedi. Ta`rbiyashi o`z gezeginde a`-klassqa barg`an balalari menen izbe-iz tu`rde baylanista bolip, sabaqlarda tikkeley qatnasip qanday o`tip atirg`anlig`i, minez-qulqi oqiwdag`i kemshiliklerinin` sebebin mug`allimnen soraw arqali aniqlap baradi. Bulardin` ba`ri ta`rbiyashinin` balalar menen alip barg`an ta`lim-ta`rbiyaliq isindegi jetiskenlik ha`m kemshiligin biliwge mu`mkinshilik jaratadi.

Ta`rbiyashi ha`m mug`allimler alding`i ta`jiriybelerdi tarqatiw, uliwmalastiriw ha`m en jaydiri w maqsetinde qala, rayon konferentsiyalarinda qatnasip pikir almasadi.

Baqsha menen mektep ortasindag`i baylanis na`tiyjeli boliwi ushin to`mendegi sha`rtlerdi esapqa aliw kerek. Baqsha menen mektep ortasindag`i baylanis izbe-iz a`melge asiriliw bariliwi, ol uzaq mu`ddetke mu`lsherlengen boliwi, a`melge asirilatu g`in isler, sheshiletu g`in ma`seleler rejeli tu`rde boliwi kerek.

Birge islesiw din` rejesi bolip, onda baylanistiriw bas waziypasi, mazmuni, jumis formalari, waqti, orinlaw ushin juwapker shaxslar ko`rsetiliwi kerek.

Tek, usinday jag`dayda g`ana ta`lim-a`rbiyaliq isler jaqsi na`tiyje beredi.

Balalardi mektep oqi wshilarina jaqinlastiriw formalari ha`r tu`rli U` mektepke ekskursiya sho`lkemlestiriw, mektep muzeyine, klass xanasina, kitapxana, ustaxanag`a bariw, birgeliktegi sabaqlar, bayram ertelikleri, muzikali a`debiy kesheler o`tkeriw, su`wret, ilay ha`m plastilinnen jasalg`an oyinshiqlar ko`rgizbesin sho`lkemlestiriw.

Jobalar aniq, mazmunli bolsa ha`m duris a`melge asiriliw barilsa birgeliktegi is jaqsi na`tiyje beredi.

Mektepke shekemgi mekemelerdin` shan`araq penen islesiw.

JOBASI

1. Balalar ta`rbiyasinda shan`araqtin` roli.
2. Shan`araqtin` maqseti – balalar ta`rbiyasi.
 - a) Shan`araqta balalardi duris ta`rbiyalaw jag`daylari.
3. Shan`araq tu`ri ha`m shan`araq ta`rbiyasinin` qiyinshiliqlari.
4. Baqshanin` shan`araq penen islesiw jollari.

I. Shan`araq – neke pitimi tiykarinda ju`zege keletu g`in ja`miyet ag`zalarinin` o`z-ara tuwisqanliq ha`m ekonomikaliq qarim-qatnasiqlar menen baylanisqan, birge jasaytu g`in ha`m bir-biri ushin ruwxiy jaqtan juwapker bolg`an baslang`ish sho`lkem. Shan`araq ja`miyettin` bir bo`legi bolip balalardi ja`miyettegi belgili orinlarga tayarlaw maqsetinde xizmet etedi. Bizin` ma`mleketimiz shan`araqlardin` jag`dayin jaqsilaw, olardi materialliq jaqtan ta`miyinlewdi ku`sheytiwde g`amxorliq etip atir. Ma`mleket ha`m ja`miyetshilik balalardi ta`rbiyalawda yasililer ha`m baqshalar, mektep internatlar h.t.b. mekmelerdin` tarmaqlarin ken`eytiw arqali shan`araqlarg`a ha`r ta`repleme ja`rdem bermekte. Xaliq jasaytu g`in turaq jay, mektepler, balalar ha`m meditsina mekemelerin quriw, olardag`i jag`daydi jaqsilaw isi a`melge aspaqta.

Respublika basshilari shan`araqlarg`a ha`r ta`repleme ja`rdem beriwdi o`zinin` tiykarig`i waziypalarinan biri dep biledi. Ma`mleket balalardin` yaslide, baqshada ta`rbiyalaniwi, uliwma bilimlendiriw mektebinde, texnikum, uchilishe, joqari oqi w orinlarinda bilim aliwlari ushin sarplanatu g`in qa`rejetlerdi jildan jilg`a ko`beytip barmaqta. Shan`araqlarg`a qolayliq tuwdiriw, olardin` materialliq jag`daylarin jaqsilaw bala ta`rbiyasi menen shug`illaniwi ushin u`lken jen`illikler jaratilg`an. Ma`mleket shan`araqtin` ta`rbiyaliq waziypasin joqari bahalaydi, bul isti na`tiyjeli a`melge asiriw ushin barliq jag`daylardi jaratadi.

Hu`kimet shan`araqtı bekkemlew, onin` jag`dayin jaqsilaw, adamlardin` turmis jag`daylarin asiriw g`a u`lken a`hmiyet bermekte. Shan`araqtin` bekkemlili gi balalardi ha`r ta`repleme duris ta`rbiyalaw g`a mu`mkinshilik beredi. Shan`araq, baqsha, mektep, miynet ja`ma`a`tleri ortasindag`i baylanisti jaqsilaw, ata-anlardin` balalar ta`rbiyasi ushin juwapkershiligin asiriw ha`zirgi da`wir talabi bolip esaplanadi.

Bala ta`rbiyasi menen jaqsi shug`illaniw ha`m shan`araqti bekkemlewdir za`ru`rli tiykari xaliqtin` jag`dayin jaqsilaw, turmis da`rejesin ko`teriw boyinsha ha`zirgi ku`nde ma`mleketimiz basshilari ta`repinen shig`arilip atirg`an pa`rmanlar ha`m nizamlar bulardi a`melge asiriw boyinsha belgilenip atirg`an ilajlar ko`p milletli xalqimizdin` raxmetine iye bolmaqta.

Jaqsı jag`dayda jasag`an balalar u`lkenlerden minez-qulıq qag`ıydaların, sa`lemlesiw, shiyrin so`zlik, siz dep so`ylew, raxmet aytiw, keshirim soraw, u`lkenlerdi hu`rmet-izzet, kishilerge g`amxorliq etiw, adam qa`dirine jetiw, o`zine jaqin adamlarg`a mexribanliq ko`rsetiw sezimlerin u`yrenip, sin`irip otiradi.

Ekinshi ta`repten, balalardin` barliq is-ha`reketleri u`lkenlerdin` baqlawında boladi, na`tiyjede u`lkenler balalardin` jaqsı islerin quwatlap, unamsız islerden qaytarip, olarg`a duris jol-joba ko`rsetedi, ne jaqsı ne jamanlig`in, qanday is paydali, qaysisin ziyanlig`in tu`sindirip baradi.

II. Perzent - shan`araqtin` quwanishi, ata-ananin` tayanishi, ja`miyettin` ku`shi. Balalardin` sharapati menen turmis ja`ne de shiyrin, o`lim onin` qasinda qorqinish salmaytug`ınday tu`yiledi, - degen edi inglis filosofi Frensis Bekon.

Perzent o`mir miywesi, shan`araqtin` maqtanishi, keleshegi, baxti bolip esaplanadi.

O`mirinin` birinshi jilinan baslap bala shaxsin` qaliplestiriw, yag`niy onin` ta`rbiyasi menen shug`illaniw shan`araqtin` tiykarg`i waziypasi bolip tabiladi. Shan`araq ja`miyettin` baslang`ish zvenosi bolip, onda jan`a insan du`nyag`a keledi, bul kishi ja`miyetlik topar bala ushin da`slepki turmis mektebi. Ata-analar balanin` birinshi oqitiwshisi ha`m ta`rbiyashisi bolip tabiladi.

Bala ta`rbiyasında ata-ananin` waziypasi rolin ko`plep bızın` xalqimizdin` naqıl-maqallarında ushiratiw mu`mkınU`

1. Anasina qarap qizin al.
2. q-ret anan`a son` a`ken`e sa`lem ber.
3. Qus uyada ne ko`rse, ushqanda sonni iledi.
4. Iyne qayaqqa ju`rse, jip te soyaqqa ju`redi.
5. Aldin`g`i arba qayaqqa ju`rse, keyingiside soyaqtan ju`redi.

Sonin` menen birge ha`diste G`Perzentlerin` izdi izzet-ikram etiw menen birge a`dep-ikramında jaqsılan`izlarG` delingen. Ha`diste ta`rbiya, a`dep-ikram, o`z-ara dosliq qatnasiqlar, tuwisqanliq mehir-aqibet, a`dillik penen bir qatarda ata-ana ha`m balalardin` huqiqlari o`z sa`wleleniwin tapqan.

Eger shan`araq ma`nissız o`mir su`rse, tek jeke ma`pin oylasa, eger shan`araqta rehimsizlik hu`kim su`rse, bulardin` ha`mmesi balanin` ruwxıy du`nyasına unamsız ta`sir etedi. Sonliqtan, ata-analar ushin shan`araq ta`rbiyasi, da`slep o`z-o`zin ta`rbiyalawdan ibarat boliwi kerek.

Shan`araqta u`lkenlerge hu`rmet, kishilerge izzet siyaqli qag`ıydalar ku`ndelikli a`detke aylanip bariwi kerek. Ata-ananin` aldındag`i juwapkershiliktin` za`ru`rligi sonnan ibarat, olar balanin` ha`r bir qa`demin, ha`r bir is-ha`reketin baqlap baradi. Balalar ha`r qanday ja`njeldi, jaman orinsız so`zdi uzaq waqiteslep ju`redi, waqti kelgende, jag`day tuwilg`anda, a`melde qollaniwg`a ha`reket etedi.

Balanin` ha`r bir jetiskenligi ata-ananin` ju`regın tawday ko`teredi, maqtanish sezimlerin ju`zege keltiredi.

Ata-ananin` ja`miyettegi orni, abiroyi bala ta`rbiyasında u`lken a`hmiyetke iye. Hadal miynet penen ja`miyette arttirilg`an abiroy shan`araqta bala ta`rbiyasına unamli ta`sir etedi. Ata-analardin` qaliplesip, jetilisip atirg`an shaxsqa ko`rsetetug`in ta`siri ju`da` u`lken. Olardin` balag`a ta`sir etiwınin` tiykari olardin` balag`a bolg`an muxabbati, talapshan boliwi, g`amxorliq ko`rsetiwi bolip tabiladi.

A`sirese kishi jasli balalardi ta`rbiyalawda shan`araqtin` roli u`lken. Balalar ata-ananin` basshilig`ında do`gerek-a`tirap, turmis haqqında da`slepki tu`siniklerdi iyelep aladi. Shan`araq balanin` ta`rbiyasına ta`sir etedi, oni do`gerek-a`tirapındag`i turmisqa qosadi. Balani jaslig`ınan baslap shan`araqtag`i a`dep-ikram qag`ıydalarına a`detlendiriw, jaqsı minez-qulıqli boliwg`a u`yretiw ata-ana ushin qariz, ha`m pariz bolip esaplanadi. Olar balalarda jaslig`ınan baslap adamlarg`a miyrimli, muxabbat, hu`rmet, izzette boliw, adamnin` qa`dirine jetiw siyaqli unamli qa`siyetlerdi ta`rbiyalap bariwlari kerek.

Balalardi ta`rbiyalaw turmisimizdin` za`ru`rli tarawi. Duris ta`rbiya bizin` baxitli keleshegimiz, jaman ta`rbiya bizin` keleshektegi qayg`i-xa`siretimiz, ko`z jaslarimiz, basqa adamlar aldindag`i, pu`tkil ja`miyet aldindag`i ayibimiz,-degen pedagoglardin` aytqan pikirlerin ata-analar tu`siniwleri kerek.

Ata-analar o`z balalarinan qanday adamlar ta`rbiyalap jetistiriwlerin, onda qanday qa`siyetler payda boliwlarin aniq elesletiwleri kerek. Balani duris ta`rbiyalaw ushin oni jaqsi biliw ha`m tu`siniw kerek, bunin` ushin pedagogikaliq bilimler za`ru`r boladi. Olar ata-analardin` balanin` minez-qulqin duris talqilawg`a, onin` ta`rbiyasi ushin tuwri jol tan`lawg`a ja`rdem beredi.

Ata-analar bala ta`rbiyasinda pedagogikaliq a`depke tiykarlaniwi kerek.

Pedagogikaliq a`dep – degenimiz bul balag`a bolatug`in qarim-qatnasti duris jolg`a qoyiw, yag`niy balanin` sanasina, qa`lbine, shaxsina ta`sir etetug`in ta`rbiyaliq ilajlardi onin` jas o`zgesheligin, mu`mkinshiligin esapqa alip belgili jag`dayg`a qarap tan`lay biliw.

Pedagogikaliq a`dep-balani ta`rbiyalawdag`i sheberlik bolip, bug`an ta`rbiyashilardi u`yretkendey, ata-analardi da u`yretiw kerek. Ata-analar o`z minez-qulqi, peylin sho`lkemlestire biliw, balanin` qa`lbinde, sanasinda ne bolip atirg`anlig`in seze aliwlari sog`an qarap qarim-qatnas jasay aliwlari kerek. Sonin` menen birge balalarg`a talapshan qatnasta boliwlari, olarda erk, sana, minez-qulq, o`z is-ha`reketi ushin basqalar aldinda juwap beriwdi ta`rbiyalawlari kerek. Keyin ala ata-analardin` pedagogikaliq a`debi balalarda sa`wlelene baslaydi, bul da`slep a`detke aylanadi. Olar joldasinin` na`tiyjesizligi yaki ta`biyiy, fizikaliq kemshiligi u`stinen ku`lmeytug`in, u`lkenlerdin`ga`pi ha`m isine aralaspaytug`in, o`zin ta`rtipli tutip ju`retug`in, o`zinin` minez-qulqindag`i kemshiliklerdi du`zetiwege urinatug`in boladi.

Shan`araqtag`i turmis ma`deniyati, shan`araq ag`zalarinin` bir-birine bolg`an hu`rmetli qarim-qatnasi ha`m pu`tkil shan`araq turmisin duris sho`lkemlestiriwdi o`z ishine aladi. Bunday shan`araqta o`sken bala a`ste-aqirin u`lkenlerdin` turmis ta`jiriybesin iyelep baradi.

Shan`araqta ku`n ta`rtibin saqlamaw, u`ydegi jumislari shan`araq ag`zalari ortasinda duris bo`listirilmese, shan`araqta hayal adamg`a duris qarim-qatnasiqta bolmasa, ishiwshilik h.t.b. illetler hu`kim su`rse, bunday shan`araqta o`sken bala a`ste-aqirin joqari ta`sirshen`ligi, turmis ta`jiriybesi kem bolg`anlig`i sebepli waqiyalardi o`z betinshe baxalay almaydi, sonin` na`tiyjesinde ol u`ndemes, ashiwshaq, qopal ha`m yadinda hesh na`rse turmaytug`in boladi.

Balanin` ta`rbiyasina shan`araqtag`i sirtqi jag`dayU` u`ydin` bezeliwi, gigienaliq, uliwma ma`deniyat ha`m estetikag`a juwap beriwi de ta`sir etedi. Balanin` normal rawajlaniwi ushin ha`r bir shan`araqta za`ru`rli jag`day, balanin` oynawi ushin, shug`illaniwi ushin o`z aldina bo`lek bo`lme boliwi kerek. Balalar u`yde tazaliqli, ta`rtipli boliwlari, u`ydin` ha`m o`zinin` a`njamlarina g`amxorliq etiwleri za`ru`r.

Shan`araqtin` uliwma tabisi shan`araqtin` ag`zalari ortasinda ha`r bir shan`araqag`zasinin` talabin esapqa alip, duris sarplaniwi kerek. Balalar shan`araqta oyinshiqlardi jiynastiriw, kitaplardi ornina qoyiw, o`z ko`rpe-to`segin jiynastiriw, u`y haywanlarin ku`tiwde qolinar kelgeninshe ja`rdem beriw siyaqli islerge tartilip turiwi kerek.

Arnawli pedagogikaliq bilimlerdi iyelew balalarda baqlawshiliqti, logikaliq oylawdin` a`piwayi formalarin o`siriwge, balalar miyneti ha`m oyinina duris basshiliq etiwge, balalardin` minez-qulqin duris talqilawg`a ja`rdem beredi.

Sonday-aq, balalardi ta`rbiyalawda olardin` o`zine ta`n o`zgesheliklerin biliw ha`m oni itibarg`a aliw za`ru`r. Usi sebepli ata-analar ha`r bir balag`a onin` o`zine ta`n, sa`ykes jolin tan`laydi.

Balani duris ta`rbiyalawda onin` aldinda ata-ananin` abiroyi joqari boliwi kerek, bunisiz ta`rbiya boliwi mu`mkin emes. Ata-analardin` puxaraliq kelbeti, turmisi, isleri, ju`ris-turisi, ja`miyettin` aldinda o`z shan`arag`i ushin juwapkershilik sezimi olardin` abiroyinin` tiykari. O`z balalarinin` turmisina qizig`atug`in ha`m olarg`a sheberlik penen basshiliq etetug`in ata-analar en` abiroyli adamlar bolip esaplanadi.

Balalarg`a qoyilatug`in talaplarda birlik boliwi uliwma pedagogikaliq printsip bolip esaplanadi. Oni mekteplerde, shan`araqta a`melge asiriw kerek. Shan`araqta balalardi ta`rbiyalawda to`mendegishe sha`rtlerge itibar beriw kerekU`

1. Balalar ta`rbiyasi ushin juwapkershilikti seziniw,
2. Pedagogikaliq bilimlerden xabardar boliw,
3. Balag`a bolg`an mehir muxabbatti og`an talapshan`liq penen qosip alip bariw.

Ta`rbiya ko`p ta`replemeli, uzaq dawam etetug`in protsess. Balani orap turg`an ortalıqtın ha`mmesi – adamlar, na`rseler, ha`diyseler, onin` sanasında, minez-qulqında belgili iz qaldiradi, oni o`zgenrtedi ha`m rawajlandiradi.

Solay etip, shan`araqta ata-ana balasinin` aldında abiroyg`a iye bolip, u`lgi ko`rsetiwi kerek, pedagogikaliq a`depke iye bolıwi, shan`araqtag`i turmis ma`deniyati bolıwi kerek. Sonday-aq, balalardin` jas ha`m jeke o`zgesheliklerin biliwi kerek.

Shan`araqti to`mendegishe tu`rlerge ajiratiwg`a boladıU`

a`) KEWILDEGIDEY ShAN`ARAQ - Ma`mleketin` miynet ha`m ja`miyetlik, siyasiy turmisinda aktiv qatnasatug`in ko`pshilik shan`araqlar usi tu`rge kiredi. Bul shan`araqlardin` aldında maqsetke bag`darlang`anliq, joqari ruwxıylyq, qizig`iwshiliq, adamgershilik, o`ndiris ha`m waziypalarg`a juwapkershilik penen qaraydi. Bunday shan`araqlarda ata-analar ortasındag`i qarim-qatnas, muxabbat ha`m bir-birin hu`rmet etiw tiykarında quriladi. Ta`rbiyanin` maqset ha`m waziypaların tu`sinedi, balanin` ku`shi ha`m mu`mkinshiliklerine isenedi, ol menen til tabisiwg`a ha`reket etedi.

g`) HU`JJETLESTIRILGEN NA`TIYJELI ShAN`ARAQ - Bunday shan`araqtin` aldına qoyg`an maqseti bolip, o`ndiris waziypalarına juwapkershilik penen qaraydi, biraq shan`araq ag`zalari o`z-ara hu`rmet ruwxıy jaqinliq joq. Ata-ana ha`m balalar ortasındag`i qarim-qatnas bir tegis bolmaydi, ta`rbiyanin` maqset ha`m waziypaların tu`sinbeydi, balalarg`a qoyilatug`in talaplar ko`zabag`a boladi, onda balanin` mu`mkinshilikleri esapqa alinbaydi. Bunday shan`araqta balanin` turmisi naduris sho`lkemlestiriledi. Sonliqtan, balada unamsız qa`siyetler rawajlanıwi mu`mkinU` ata-anag`a hu`rmetsizlik, olardin` talapların orinlamaw h.t.b.

q) NA`TIYJESIZ ShAN`ARAQ - Bunday shan`araqta ruwxıy qizig`iwshiliq, miynet da`stu`rlerinin` joqlig`i, turmis islerin mensinbewshilik, xojalıqtı ju`ritiwde ta`rtipsizlik orin aladi. Shan`araq ag`zalari ortasında o`z-ara hu`rmet, ta`rbiyanin` maqset ha`m waziypaların tu`sinıw joq, olarda qizig`iwshiliqlardin` ha`lsizligi, tar pikirlik, ata-analardin` ta`rbiyag`a nemquraylı qarawları payda boladi. Bunday shan`araq balanin` ta`biyatınin` o`zgesheliklerinin` qa`liplesiwine unamsız ta`sir ko`rsetedi. Bunday ortalıqta o`sken bala qopal, urisqaq bolip, u`lken jaslılardin` ha`m ja`ma`a`t talaplarına boysınbaydi. "Ta`rbiyasi qiyin balalar" usınday shan`araqlardan shig`adi.

n`) JALG`IZ ShAN`ARAQ - Bul ata-ananın` birinin` joqlig`i. Bunday shan`araq egerde og`an bir maqsetke bag`darlang`anliq, o`ndiris ha`m shan`araq waziypalarına juwapkershilik penen qaraw, ta`rbiyanin` maqseti ha`m waziypaların tu`sinıw orin alsa bul na`tiyjeli shan`araq, egerde bul sha`rtler buzılsa na`tiyjesiz shan`araq bolip tabiladi.

Ta`rbiyashi balalardi ta`rbiyalawda joqarida ko`rsetilgen shan`araq tu`rlerin esapqa aliwi kerek.

Hu`jjetlestirilgen na`tiyjeli shan`araq penen isleskende ta`rbiyashi olardin` itibarinin` joqlig`i psixologiyalıq ortalıqtı, ata-analar ortasındag`i qarim-qatnas usilin o`zgertiwge qaratadi. Ata-anag`a hu`rmetti ta`rbiyalaw, shan`araq ag`zalari ortasında miynet waziypaların anıq bo`listiriw h.t.b. haqqında aytadi. Pedagog ata-analarg`a balanin` psixikaliq rawajlanıw o`zgesheliklerin og`an ayırıqsha itibar menen qaraw za`ru`rligin tu`sindirip olardin` pedagogikaliq sawatin asiradi.

Na`tiyjesiz shan`araqlar menen isleskende pedagog o`z miynetleri, o`zinin` balalarına itibar beriwdi asiriw, balanin` shaxsin su`yiw ha`m hu`rmet etiwge ha`reket etedi.

Jalg`iz shan`araq penen isleskende ta`rbiyashi bala ushin ata yaki ananın` ornin basiwg`a ha`reket etiwı kerek.

Solay etip, ta`rbiyashi shan`araqlar menen jumis alip bariwda onin` tu`rine qarap is mazmunin belgilep aliwi kerek.

Baqsha ta`rbiyashılarnın` shan`araq penen alıp baratug`in jumisinin` mazmunına to`mendegiler kirediU` bala ta`rbiyasi, shan`araqti bekkemlew, analıq ha`m balalıqtı qorg`aw boyınsha baqshada a`melge asirilatuğ`in jumistin`mazmunı menen tanistirip bariw, ata-anag`a o`z perzentlerinin` ta`rbiyasi ushin ma`mleket ha`m ja`miyet aldında juwapker ekenligin tu`sindirip

bariw, ata-analardi bala ta`rbiyasi ushin za`ru`r bolg`an bilimlerden xabardar etiw, balalardin` jas, anatomiyaliq ha`m fiziologiyaliq, ruwxiy o`zgeshelikleri, olardi shan`araqta ta`rbiyalawdin` mazmuni, metodi, jag`daylari menen tanistiriw, bala ta`rbiyasinda shan`araq penen birge islesiw, balani duris ta`rbiyalawdi qadag`alaw, shan`araq ta`rbiyasinin` en` jaqsi u`lgilerin u`yreniw ha`m uliwmalastiriw.

Bala baqshada iyelegen en` jaqsi qa`siyetlerin shan`araq dawam ettirip, shan`araqta iyelegen en` jaqsi qa`siyetlerin balalar baqshalarda qollansa go`zlegen na`tiyjege erisiw mu`mkin. Bul islerge basshi juwapker bolip esaplanadi. Ol ata-analar menen islesiwde jilliq reje du`zedi. Ol pedagogikalik ken`este talqilanadi. Onda uliwma ha`m topar ma`jilisleri, ata-analar ushin ashig esikler ku`ni, gu`rrin` ha`m ken`esler, ko`rgizbeler h.t.b. ilajlardi o`tkeriwdin` waqti ha`m juwapker shaxslar belgilenedi. Bul ja`nede u`lken ta`rbiyashinin` jobasi menen ta`rbiyashinin` kalendarliq jobasinda sa`wlelenedi.

Ata-analar menen islesiwde to`mendegishe jumis formalarinan paydalaniladiU`

1. Balanin` shan`arag`inda boliwiN`
2. Ata-analardin` baqshag`a keliwleri yamasa olardi mira`t etiwN`
3. Ata-analar ha`m shan`araqtin` basqa ag`zalari menen gu`rrin`lesiwler, ken`es beriwlerN`
4. Ata-analar ma`jilisiN`
5. Ata-analar ushin mu`yesh ha`m ko`rgizbeler sho`lkemlestiriwN`
6. Ata-ana konferentsiyalariN`
7. Ata-analar komitetiN`

a`) Balanin` shan`arag`inda boliwdag`i tiykarg`i maqset - shan`araq jag`dayi, balanin` shan`araqtag`i minez-qulqi, qizig`iwshiliqlari, ata-anasi ha`m shan`araq ag`zalari menen tanisiw, sonday-aq, ata-analardi bala ta`rbiyasinin` na`tiyjeli usillari menen tanistiriw ha`m shan`araqtin` bala ta`rbiyamindag`i unamli ta`jiriybelerin u`renip, uliwmalastiriw.

Ta`rbiyashi balanin` u`yine tekseriwshi sipatinda emes, al dos bala ta`rbiyasi qusag`an quramali iste ja`rdem beriwshi sipatinda bariwi, shan`araq ag`zalari menen jaqsi qarim-qatnasta boliwi kerek. Ta`rbiyashi ha`r bir shan`araqqa bariwdan aldın o`z aldına aniq maqset qoyiwi, qanday temada gu`rrin`lesiwdi aldın ala belgilep aliwi kerek. Ata-analarg`a beriletug`in sorawlar puxta oylang`an boliwi kerek.

Shan`araqqa bariwdan aldın ta`rbiyashi sol shan`araq haqqında belgili tu`sinikke iye boliwi kerek. Ta`rbiyashi ata-analarg`a da`slep balasinin` jaqsi qa`siyetleri haqqında so`ylep beriw ha`m shan`araq ag`zalarinin` perzentleri haqqında g`i pikirlerin bilip aladi ha`m balanin` u`ydegi turmisiin sho`lkemlestiriw, og`an nelerdi oqip ha`m gu`rrin` etip beriw mu`mkinligi, balanin` ku`n ta`rtibi, oni shan`araqtin` miynetinde qatnastiriw, u`lkenlerge hu`rmet ruwxında ta`rbiyalaw siyaqli ta`lim-ta`rbiya islerinin` mazmuni ha`m usillari boyınsha ko`rsetpeler beredi. Bul iste a`lbette balanin` jasi, mu`mkinshilikleri ha`m o`zgeshelikleri esapqa alinadi. Son` bulardi ta`rbiyashi jazip qoyiwi kerek.

g`) Bunda ata-ana balanin` baqshadag`i turmisi menen tanisadi. Onda balasinin` o`zin tutiwi, na`wbetshilik etiw, oynawi h.t.b. baqlaniwi mu`mkin. Ata-analardin` baqshag`a keliwleri ma`jiliske de baylanisli boliwi mu`mkin.

q) Gu`rrin`ler shan`araq penen jeke ta`rtipte islesiwdin` en` ken` tarqalg`an formasi sipatında balalardi qabil etiw ha`m olardi u`yine qaytariw waqtında o`tkeriledi. Bul arqali pedagog ha`m ata-analar bir-biri menen jaqınnan tanisiw, balanin` turmisi haqqında bir-birin xabardar etiw, onin` jetisken tabislari, is-ha`reket, den-sawlig`indag`i o`zgerislerdi baqlaw mu`mkinshiliklerin beredi. Bunday gu`rrin`ler qisqa bolsa da balalardin` ayirim is-ha`reketi ha`m keshirmelerin teren` tu`siniw mu`mkinshiligin beredi, ta`rtipsizliklerin saplastiriw, qizig`iwshiliqlarin qollap-quwatlawda ja`rdem beredi.

Ta`rbiyashi ata-anani da tin`lay biliwi kerek.

Ken`esler gu`rrin`lerge jaqin. Onin` temalari to`mendegishe boliwi mu`mkinU`

- Balalarg`a nelerdi gu`rrin` etiw ha`m oqip beriw kerek.
- Balalardin` sorawlarına qalay juwap beriw kerek.

- Bayramdi qaerde ha'm qalay o'tkeriw kerek.
- Teleko'rsetiwlerdin` paydasi, ziyani.
- Qaysarliq, olardin` sebeplerin saplastiriw jollari.
- Balalardi ta`rtipli ju`riwge a`detlendiriw.

Ta`rbiyashi pedagog ken`es beriwege aldın ala tayarlanadi. Za`ru`rli a`debiyat ha'm ko`rgizbeli materiallardı tan`laydi, onin` o'tkeriw ku`ni ha'm saati haqqında dag`aza qistirip, ata-analardı eskertedi. Oni ata-analar topari menen de o'tkeriwge boladi. Ken`esler o'tkergende vrach, xojaliq basshisi h.t.b. qatnasiwi mu`mkin. Ko`rgizbeli qurallardan paydalaniwi mu`mkin.

Ol ekige bo`linediU` a`. Uliwma, g`. Topardag`i ma`jilis.

Uliwma ma`jiliske ha`r topardan ata-analar qatnasadi. Onda ta`lim-ta`rbiyaliq isler talqilanip, oni jaqsilaw jollari belgilenedi. Bunday ma`jiliste basliq yaki u`lken ta`rbiyashi lektsiyalar oqiwi, ata-analar so`zge shig`iwi mu`mkin.

Topardag`i ata-analar ma`jilisinde belgili jastag`i balalardin` ata-analari ushin mashqalali ma`seleler talqilanadi.

Ha`r bir ma`jilis qiziqli boliwi ushin ta`rbiyashi og`an tayarliq ko`redi. Ko`rgizbeli materiallarU` balalardin` jumislarin ko`rsetiwi mu`mkin. Jildin` aqirında o'tkeriletug`in topar ma`jilisinde ata-analarg`a bir jil dawamında a`melge asirilatug`in ta`lim-ta`rbiya isleri ha'm kelesi jildin` jobalari haqqında aytip beriledi.

n`) Ata-analar mu`yeshi ata-analarg`a pedagogikag`a ta`n mashqalali ma`seleler menen tanisiw maqsetinde sho`lkemlestiriledi. Onda kitaplar, jurnallar, balalardin` isleri, shan`araqtag`i ku`n ta`rtibi, balalar ushin menyu, dag`azalar boliwi kerek. Ata-analar ushin ko`rgizbeler pedagogikaliq bilimlerde tarqatiw maqsetlerinde sho`lkemlestiriledi. Olar ata-analar ma`jilisi, konferentsiya yaki ken`esler tu`rinde boliwi mu`mkin. Ata-analar ushin mu`yeshler ha'm ko`rgizbeler shan`araq penen islesiwde ko`rgizbeli usili bolip tabiladi.

o`) Ata-ana konferentsiyalarinin` tiykarg`i maqseti shan`araq ta`rbiyasinin` en` jaqsi ta`jiriybesi menen almasiw. Onda ata-analar lektsiya jasaydi. Oni inspektor yamasa baqsha baslig`i alip baradi. Lektsiyalar talqilang`annan son` juwmaq jasap ata-analarg`a qiziqtirg`an sorawlarina juwaplar qaytaradi. Lektsiyalar ushin temalar aldın ala talqilanadi ha'm olar orayliq bir mashqalag`a bag`ishlanadi. Olarda shan`araq ta`rbiyasinin` qiyinshiliqlari ata-analardin` pedagogikaliq ta`sir etiwinin` unamli na`tiyjeleri analizlenedi. Sonday-aq, olar ushin balalardin` jumislarinin` ko`rgizbesi ha'm balalardin` shig`iwlari da kirgiziwge boladi.

u`) Ata-analar komiteti basshig`a ja`rdem sipatında sho`lkemlestiriledi. Ol bir jil mu`ddetke saylanadi. Onin` sostavına ha`r topardan a`-g` wa`kil kirgiziledi, olardin` arasınan basliq ha'm xatker saylanadi. Komitet den-sawliqti saqlaw, xojaliq bazasin jaqsilaw, uchastkalardi ko`klemzarlastiriw, oqiwi qollanbalarin tayarlaw h.t.b. ja`rdemlesedi. Ol g` ayda bir ma`rtebe o'tkeriliwi mu`mkin.

Bunnan basqa ha`r bir topardin` ata-analar komiteti bolip, olar topar mashqalalarin sheshiwge ja`rdemlesedi.

Tayanish tu`sinikleriU`

Shan`araq, ha`zirgi waqta shan`araqlarg`a ko`rsetilip atirg`an ja`rdem.

Ana balag`a g`amxorliq, perzent shan`araqtin` quwanishi. Shan`araq ja`miyettin` baslang`ish zvenosi. Bala ta`rbiyasi ata-ananin` waziypasi. Shan`araqta Balani duris ta`rbiyalaw.

Pedagogikaliq a`dep. Shan`araqlardin` tu`rleriU` Kewildegidey, hu`jjetlestirilgen na`tiyjeli, na`tiyjesiz, jalg`iz shan`araqlar.

Baqshanin` shan`araq penen islesiw jollariU`

1. Balanin` shan`arag`ında boliwiN`
2. Ata-ananin` baqshag`a keliwiN`
3. Ata-analar ha'm shan`araqtin` basqa ag`zalari menen gu`rrin`lesiw, ken`es o'tkeriwN`
4. Ata-analar ma`jilisiN`
5. Ata-analar ushin mu`yesh ha'm ko`rgizbe sho`lkemlestiriwN`

6. Ata-ana konferentsiyalariN`

7. Ata-analar komitetiN`

Qadag`alaw ushin sorawlarU`

1. Shan`araq degenimiz neW
2. Ha`zirgi waqitta shan`araqlarg`a qanday ja`rdemler berilip atirW
3. Shan`araqta bala ta`rbiyalawda ata-ananin`qanday waziypalari barW
4. Shan`araqta bala ta`rbiyalawdin` qanday jag`daylari barW
5. Pedagogikaliq a`dep degenimiz neW
6. Shan`araqtin` qanday tu`rleri barW
7. Kewildegidey shan`araq degenimiz neW
8. Jalg`iz shan`araq degenimiz neW
9. Baqshanin` shan`araq penen islesiw jollarin atap ko`rsetin`W
10. Ata-analar ushin mu`yesh ha`m ko`rgizbeler ne maqsette sho`lkemlestirilediW

Qollanilg`an a`debiyatlarU`

1. G. Shoumarov G`Muxabbat va oilaG` T-a`99u`
2. P. Yusupova G`Maktabgacha tarbiya pedagogikasiG` T U. a`99q
3. V.I. Loginova, P.G. Samorukova G`Maktabgacha tarbiya pedagogikasiG` g` qisimli, T U. a`99g`

Balalar baqshasinda ta`lim-ta`rbiyaliq islerdi jobalastiriw ha`m esapqa aliw

JOBASIU`

1. Pedagogikaliq protsessti jobalastiriwdin` tu`rleri.
 - Jilliqliq joba
 - Perspektiv joba
 - Kalendarliq joba
2. Azang`i saatlardi jobalastiriw.
3. Seyildi jobalastiriw.
4. Ku`nnin` ekinshi yarimin jobalastiriw.
5. Ta`lim-ta`rbiyaliq islerdi esapqa aliw.

I. Balalar baqshasinda a`melge asirilatug`in ta`lim-ta`rbiya islerin jobalastiriw belgili maqsetke qaratilg`an protsess bolip, onin` waziypasi, mazmuni ha`m metodi mektepke shekemgi jastag`i balalardin` ruwxiy fiziologiyaliq jetilisiwin ha`m olardin` o`zine ta`n ta`replerin itibarg`a alg`an halda ta`rbiyalaw bolip tabiladi.

Baqshada ta`lim-ta`rbiya islerin jobalastiriw quramali bolip ta`rbiyashidan balalardin` ruwxiy fiziologiyaliq rawajlaniw da`rejesi haqqindag`i bilimlerde, ta`lim-ta`rbiya da`stu`rin, onin` metod ha`m usullarin biliwditalap etedi.

Joba ta`rbiyashig`a jil boyi a`melge asirilatug`in ta`lim-ta`rbiya islerin bir tegis bo`listirip, belgili izbe-izlik penen a`melge asiriwga ja`rdem beredi.

Joba balalar menen a`melge asirilatug`in ta`lim-ta`rbiya islerine aldin ala puxta tayarliq ko`riwdin` metod ha`m usullarin jaqsilap oylap aliw, kerekli material ha`m qurallardi tayarlaw mu`mkinshiligin jaratadi. Ta`rbiyashi jobalastirg`an barliq isler ha`r bir balanin` ha`r ta`repleme rawajlaniwin ta`miyinlew kerek. Sonin` menen birge joba qatip qalg`an na`rse bolmay jag`daydan kelip shig`ip og`an o`zgerisler kirgiziw mu`mkin.

Mektepke shekemgi ta`rbiya protsessi balalar baqshasindag`i jumisti jobalastiriw mu`mkinligi ha`m za`ru`rligin aytip, bunda ol adam shaxsin qa`liplestiriwde ja`miyetlik usullar – ortaliq ha`m ta`rbiyanin` za`ru`rli a`hmiyetke iye ekenligi haqqindag`i tiykarg`i qag`iydag`a su`yenedi.

Balalar baqshasindag`i ped. protsess mektepke shekemgi jastag`i balalardi ha`r ta`repleme ta`rbiyalaw ha`m rawajlandiriw, olardi fizikaliq, aqiliy, ruwxiy ha`m estetikaliq jaqtan rawajlandiriw ma`selelerin a`melge asiriwga bag`darlang`an.

Sonliqtan balalar baqshasinda bir-birin toliqtiratug`in to`mendegishe bir neshe jobalardin` tu`rleri bar.

1. Balalar baqshasinin` jilliq jobasi.
2. Perspektivaliq joba.
3. Ta`rbiyashinin` kalendar jobasi.

Jilliq joba. Jilliq joba tiykarinan baqsha basshisi, metodist ta`rbiyashi ta`repien du`zilip, balalar baqshasinda a`melge asirilaturug`in barliq islerdi o`z ishine aladi. Onda xojaliq waziypalari, kadrlar menen islesiw, balalardin` ta`lim-ta`rbiyalıq islerine basshiliq etiw jobalastiriladi. Bul jobanin` tiykarig`i bo`limlerinin` biri balalar menen bolaturug`in ta`lim-ta`rbiyalıq isti jobalastiriw bolip tabiladi. Sonday-aq ta`rbiyashilar menen metodikalıq jumis alıp bariwdin` mazmuni ha`m formalari, pedagoglar ken`esi, konsul`tatsiyalar temasi na`zerde tutiladi. Ata-analar menen islesiw din` jumis mazmuni aniqlanadi.

Jilliq jumis jobasin balalar baqshasinin` basshisi, metodist ha`m meditsina xizmetkerleri menen birgelikte islep shig`adi ha`m bul xizmetkerlerdin` uliwma ma`jilisinde tastiyqlanadi.

Balalar baqshasinin` jilliq jumis jobasinda na`zerde tutilg`an waziypalar ta`rbiyashilardin` jumis jobalarında o`z sa`wleleniwın tabadi.

Perspektivaliq joba. Ol a`-q ayg`a mo`lsherlengen bolip, onnan go`zlengen tiykarig`i maxset balalar menen alıp barilaturug`in ta`lim-ta`rbiyalıq islerdi ta`rtipke saliw ha`m onin` belgili maxsetke qaratilg`an ha`m na`tiyjeli bolıwın ta`miyinlew bolip tabiladi. Onda balalar baqshasinda ta`lim-ta`rbiya da`stu`rinin` barliq bo`limleri o`z sa`wleleniwın tabadi.

Bul joba da`stu`rinin` barliq bo`limleri boyınsha a`melge asiriwi kerek bolg`an ta`lim-ta`rbiya isleri dizimi balalar iskerliginin` barliq tu`rlerinde aniq temalar boyınsha belgilep shig`iladi.

JobadaU` a`. Balalardin` minez-qulqın ta`rbiyalawdin` tiykarig`i waziypaların aniqlaydi. Ma`deniy gigienalıq a`detlerdi qa`liplestiriw, o`z betinshellilik, sho`lkemleskenlikti ta`rbiyalaw h.t.b.

g`. Oqitiw bilimlerine ta`n sabaqlar dizimi ha`m olardin` qisqa da`stu`rinin` maxsetleri ko`rsetilgen izbe-izlik.

q. Oyin ha`m miynetke basshiliq etiw waziypalari, metod ha`m usillari, jan`a u`skene ha`m oyınshiqlardi kirgiziw, miynetti sho`lkemlestiriwdin` jan`a formalarin endiriw h.t.b. ishine aladi.

Perspektivaliq joba balalar ja`ma`a`ti ha`m jumis jag`dayların esapqa alıp du`ziledi.

Bul joba ta`rbiyashi ushin kalendarlıq joba du`ziliwın tiykari bolıp xizmet etedi.

Kalendarlıq joba. Mektepke shekemgi jastag`i balalar toparlarında a`0-a`g` ku`nge du`ziledi. Ol ku`n dawamında a`melge asirilaturug`in ta`lim-ta`rbiya jumislarinin` mazmunin sa`wlelendiredi. Oni du`ziwde da`stu`r talaplari, balalardin` rawajlanıw ha`m ta`rbiyalaw rejeleri, baqshanin` jumis jag`dayi esapqa alinadi.

Kalendar jobag`a balalardin` aniq bilim ha`m tu`siniklerin iyelew protsessi ha`m olarda do`gerek a`tirapındag`i na`rse ha`m zatlar ortasındag`i uliwmalasqan bilimlerdi qa`liplestiriw, a`dep-ikramlı minez-qulıq, a`detlerdi iyelew h.t.b. kiredi.

Balalar baqshasinin` ta`rbiya da`stu`rin jaqsi bilıw kalendar jobani na`tiyjeli du`ziwdin` tiykari bolıp tabiladi.

Pedagog ha`m psixolog alimlar alıp barg`an ilimiy izertlew islerinin` juwmaqlari balalardin` a`det ha`m ko`nlikpelerdi iyelewı, belgili jas basqishında ju`zege keliwın ko`rsetedi.

Ta`rbiyashi mine usi da`wirdi bosqa o`tkermey, Balani ha`r ta`repleme rawajlandiriw`a erisiwi za`ru`r. Ta`rbiyashi o`zi islep atirg`an topar sonday-aq, o`zinen alding`i ha`m keyingi toparlar da`stu`r talapların ha`m mazmunin jaqsi bilıwi kerek. Misali, da`stu`rdin` kishi topar balalari do`gerek-a`tirap penen tanistiriw bo`liminde balalardi haywanlar, o`simlikler h.t.b. haqqındag`i en` a`piwayi tu`sinikler menen tanistiriw waziypasi belgilengen.

Orta topar da`stu`r boyınsha balalardi do`gerek-a`tirap penen tanistiriw, zatlarg`a, waqiya-ha`diselerge bolg`an qizig`iwshilig`in o`siriw ha`m sonin` tiykarında en` a`piwayi tu`siniklerin payda etiw, en` za`ru`rlisi baqlawshiliqti, na`rse ha`m zatlarg`a waqiya ha`m ha`diyseler ortasındag`i o`z-ara baylanisti taba bilıwge u`yretiw bas waziypa bolıp tabiladi.

U`lken ha`m tayarliq topari balalarin zatlar, waqiya ha`diyseler haqqindag`i haqiqiy tu`siniklerin, olardin` ta`biyiy sebepler menen baylanisli ekenligin qa`liplestiriw da`stu`rdin` za`ru`rli waziypasi.

Mektepke shekemgi jastag`i balalarg`a ta`lim-ta`rbiya beriw isin na`tiyjeli a`melge asiriw ushin da`stu`rdi jaqsi biliwdin` o`zi jetkilikli emes, sonin` menen birge ha`r bir balanin` shaxsin rawajlandiriw jollarin jaqsi biliw, balanin` bilim, a`det ha`m ko`nlikpelerin iyelep aliw uqiplilig`inin` ha`r qiyililig`inda itibarg`a aliw kerek.

Ta`rbiyashinin` jumisin na`tiyjeli jobalastiriwdin` ja`ne bir za`ru`rligi – onin` metodikalig qollanba, pedagoglar ken`esi, metodikalig birlespe, kurslarda h.t.b. alg`an mag`liwmatlarinan ken` paydalaniwdi na`zerde tutadi.

Kalendar jobani toparda islewshi ha`r bir ta`rbiyashi da birlesip, ken`esip du`ziwleri kerek. Ta`rbiyashilar waqti-waqti menen balalardin` jumislarin talqilap bariwlari kerek. Kalendar joba a`-g` ha`ptege du`ziledi ha`m ta`rbiyashinin` ma`jbu`riy hu`jjeti bolip esaplanadi.

Da`stu`rge muwapiq barliq ta`lim-ta`rbiya isleri balalardin` iskerliginin` barliq tu`rleriU` oyin, miynet, turmis iskerligi ha`m sabaqlar arqali a`melge asiriladi. Kalendar jobanin` mazmuni balalardin` iskerliginin` barliq tu`rlerinde sa`wlelenedi. Kalendar jobani ta`rbiyashi ku`n ta`rtibine qaray du`zip shig`adi.

Balalardin` oyini, miynet sabaqlari, turmisliq iskerligide ha`r ku`ngi kalendarliq jobadan orin aliwi kerek.

Kalendarliq jobanin` mazmuni ha`m formasi balalardin` ha`r ta`repleme jetilissen shaxs bolip qa`liplestiwi qanday da`rejede baratirg`anlig`ina qarap bahalanadi.

II. Azang`i saatlarga to`mendegiler jobalastiriladiU`

1) Balalardin` awizeki tilin du`zetiwi ha`m rawajlandiriw.

- a) Kitaplar, oyinshiqalar, balanin` dem aliw ku`nin qanday o`tkergeni, onin` shan`araq ag`zalariU` ata-anasi, ajapa-sin`lisi, ajag`a-u`kesi h.t.b. haqqindag`i ja`ma`a`t tu`rde yamasa jeke tu`rde gu`rrin`lesiw o`tkeriw.
- b) Albomlar, jurnallar, jan`a kitaplar, otkritkalar, su`wretshilerdin` jan`a shig`armalarin ko`riw.
- b) Taqmaqlardi ta`kirarlaw.
- r) Duris aytiwg`a u`yretiwi, tildin` grammatikalig du`zilisiz qa`liplestiriwshi didaktikalig oyinlar.
- d) Seslerdi du`zetiwi boyinsha jeke shug`illaniw.

2) Balalardi u`lkenlik, ren`, waqit, ken`isliktegi araliq penen tanistiriw boyinsha didaktikalig oyinlardi jobalastiriw. (kishi ha`m orta toparlarda)

3) Balalardin` qa`legen iskerligi jobalastiriladi. Balalardin` o`z betinshe shug`illaniwi ushin plastilin, boyawlar, qa`lemeler, boyawlari ushin su`wretli kitaplar ha`m o`zlerinin` salg`an su`wretleri beriledi.

4) Balalar tamasha etiw ushin xaliq oyinshiqalari, kiyimler, idis-tabaqlar, zatlar, milliy kiyimdegi quwirshaqlar beriledi.

5) Balalardi ma`deniy gigienaliq a`detlerge u`yretiwi boyinsha jeke tu`rde jumislar jobalastiriladi. Misali, kishkene toparlarda bet oramallardan paydalaniwg`a u`yretiwi boyinsha didaktikalig oyin o`tkeredi.

6) Topti domalatiw, o`rmelep shig`iw, sirpanip ju`riw siyaqli tiykarg`i ha`reketlerdi rawajlandiriwshi isler jobalastiriladi.

7) Qosiq ha`m tanets, oyinnin` ayirim bo`limlerin ta`kirarlaw jobalastiriladi.

8) Balalardin` oyin iskerlikleri jobalastiriladi.

- a) Qurilis oyinlariU` rol, syujet, penen baylanisli qurilis oyinlari jobalastiriladi.
- b) Syujetli roli oyinlarU` turmisti sa`wlelendiriwshi h.t.b. oyinlar jobalastiriladi.
- b) Stol u`sti baspa didaktikalig oyinlari, so`zli, zatlar menen oynalatug`in didaktikalig oyinlar, ermek oyinlar, xorovod oyinlar, xaliq didaktikalig oyinlari jobalastiriladi.

9) Miynetin` ha`r tu`ri jobalastiriladiU`

- a) Ta`biyattag`i miynetU` na`l otirg`iziwi, suw sebiw, o`simlik ha`m haywanlardi ku`tiw h.t.b.

- 6) Xojaliq turmisliq miynetU` idislardi juwiw, bo`lmeni jiynastiriw, kitaplardi jabistirip jelimlew, gu`llerdin` shan`in sipiriw.
- b) Qol miynetiU` ta`biyiy materiallar, tereklerdin` miywesi, tawarlar qaldig`i, ag`ash ha`m kortonnan ha`r tu`rli buyimlar jasaw.

Ha`r bir jas toparlarinda miynettin` qaysi tu`ri o`tkeriliwi da`stu`rde ko`rsetilgen. Azanda g`-q tu`rli iskerlik jobalastiriladi. Azang`i saatlardi jobalastiriwda sol ku`ngi o`tkeriletug`in sabaqlar itibarg`a alinadi. Sabaqlarda bir na`rse oqip beriw jobalastirilg`an bolsa, azang`i saatta su`wret ko`riw, anasi haqqinda aytip beriw, oqiw jobalastiriladi. Sol ku`ni azang`i saatta miynet, u`lkenlik, forma menen tanistiriw, su`wretlew iskerlikleri jobalastiriladi.

Ta`rbiyashi ha`r tu`rli sabaqlardi jobalastiradi, balalarg`a jan`a bilim beriwshi sabaqlar, olardin` alg`an bilimi, toplag`an ta`jiriybelerin bekkemlewshi ha`m ta`rtipke saliwshi sabaqlar kompleksli yamasa quramali sabaqlar ha`m esaplawdi qadag`alawshi (tekseriwshi) sabaqlari boladi. Ta`rbiyashi o`zinin` kalenar jobasina sabaqlardin` ati ha`m da`stu`rdin` mazmunin jazip qoyadi. Da`stu`rdin` mazmunina sabaqtin` ta`lim-ta`rbiyaliq waziypalari ha`m balalar iyelep aliwlari, aniqlaw ha`m bekkemlew kerek bolg`an bilim, a`det, ko`nlikpeler ko`lemi de jaziladi.

Sabaqti jobalastiriw balalar ta`repinen belgili ko`lemdegi bilimdi iyelew ha`m ken`eytiw mu`mkinshiligin jaratip qoymastan, sonin` menen birge olardin` bilimin aniqlaw, bekkemlew o`z betinshe iskerliginde qollaniw mu`mkinshiligin beredi. Balalarg`a beriletug`in bilim, a`det ha`m ko`nlikpelerdin` sani yamasa ko`lemi sabaqtan sabaqqa ken`eyip, quramalasip baradi. Misali, ta`rbiyashi birinshi sabaqta balalardi u`y haywanlari menen tanistiradi, balalar olardi baqlaydi, atin aytiwg`a u`yrenedi. Keyingi sabaqta bolsa, bul bilimler bekkemlenip, haywanlardi baqlaw barisinda jan`a bilimler payda boladi.

Balalar bul haywanlardin` paydali belgilerin, is-ha`reketin baqlasa, kelesi sabaqlarda balalar u`y haywanin adamlar qalay ku`tetug`inlig`in ha`m bug`an haywanlardin` o`z minnetdarshilig`in qalay bildiriwi haqqinda ga`p boladi.

Da`stu`r materialin u`yreniw, sabaqtan sabaqqa mine usi izbe-izlik penen a`melge asirilip bariladi.

Balalardin` a`det ha`m ko`nlikpelerin na`tiyjeli o`zlestiriwleri keri jag`dayda ta`rbiyashinin` qollang`an metod ha`m usulina, jag`dayg`a baylanisli boladi.

Bul jastag`i balalardin` jas o`zgesheligi tiykarinan ko`rgizbeli metodtanU` baqlaw, ko`rsetiw, so`z metodi, gu`rrin`, tu`sindiriw, a`meliy metod, shinig`iw, oyinnan paydalanaw kerek.

Ha`r bir metod uliwma waziypani a`melge asiriwga qaratilg`an bir pu`tin jol bolip, usillar jiyindisin o`z ishine aladi.

Barliq usillardi sha`rtli tu`rde q toparg`a bo`liwge boladi.

1. Ko`rgizbeli (ko`rsetiw)
2. Awizsha (soraw, salistiriw, taqmaq aytiw, jumbaq)
3. A`meliy (tapsirma, oyin, jag`day usillari)

Tikkeley aktivlestiriwshi metodlardan tisqari, esletiw, ken`es, jazalaw, du`zetiw siyaqli metodlar da paydalaniladi. Sabaq waqtinda beriletug`in bilim, a`det ha`m ko`nlikpelerdi balalar jaqsi o`zlestirip aliwlari olardin` sezimlik jag`dayin ko`teriw ushin xizmet etedi.

Ta`rbiyashi o`zinin` kalendar jobasinda sabaqlarda paydalanatug`in usildi jazip qoymastan, sonin` menen birge onin` mazmunin da alip jaziwi kerek.

Balalarg`a beriletug`in sorawlarda qanday izbe-izlikte berilse sonday etip jazip qoyiw kerek. Eger ta`rbiyashi sabaqta jumbaq yaki qosiqtan u`zindi keltirmekshi bolsa, onin` da mazmunin jazip qoyg`an maqul. Salistiriwdi u`yreniwde qaysi zatlardin`, olardin` qaysi belgisinen qanday sorawlardan paydalanaw kerekligi de jaziladi.

Ta`rbiyashi sabaqqa tayarliq ko`rgende, a`lbette jas balanin` oylawi ko`rgizbeli obrazli boliwin itibarg`a aladi ha`m tiykarinan sabaqta ko`rgizbeli metodlardi jobalastiradi. Baqlaw metodi ta`rbiyashinin` basshilig`inda baqlanip atirg`an obiekti balanin` sezimlik qabil etiwini ta`miyinleydi. Na`rse ha`m zatlardi ko`rsetiw de u`lken a`hmiyetke iye. Ko`pshilik sabaqlarda, a`sirese til o`siriw sabag`inda ta`rbiyashinin` gu`rrin` aytip beriwinen paydalanadi. Bul balalarg`a

tanis bolg'an ko'rkem shig'armadan, do'gerek-a'tirapindag'i turmistan alg'an waqiya ha'm ha'diyselerdi ta'rbiyashi sezim-tuyg'ilari menen janli, obrazli etip aytip beriw kerek.

Gu'rrin` metodi da jobalastiriladi. Gu'rrin` balalarg'a da'slep iyelegen bilimlari menen jan`asin baylanistiriwmu`mkinshiligin jaratadi, sonday-aq, jan`a bilimlerin o`zlestirip aliwlarin jen`illestiredi. Ta'rbiyashinin` sabaqlarda paydalang'an so`zli metodta onin` ko`pshiligin sorawlar quraydi. Sorawlar balalardin` biliw protsessiU` seziw, qabil etiw, oylawin aktivlestiretug`inday etip du`ziw kerek. Sorawlar balalardin` aqiliy iskerligin rawajlandiriw`a qaratilg'an boliwi kerek. (Sen qalay bilip aldin`, ne ushin sen olay oylaysan`, sizler qalay oylaysiz, Nadira duris aytimaW h.t.b.)

Sabaqlarda mashqalali jag`daylar jaratiwda balanin` pikirlew uqiylilig`in ku'sheytedi, bilim iyelep aliwin jen`illestiredi, olardin` aqil-parasatli o`z betinshe pikirleytug`in boliwina ja`rdem beredi.

Sabaqlarda salistiriw usilinan paydalaniw insannin` en` qimbat baxali aqiliy g`a`ziynesi bolip, ol zatlar di jaqsiraq u`yreniw ha'm tu`siniwge ja`rdem beredi. Mu`mkinshiligi bolg`aninsha ha`r`bir sabaqta obiektin` uqsas ha'm uqsamaslig`in salistiriw usilinan paydalaniw kerek, a`sirese eki ha'm onnan da ko`p zatti bir-biri menen salistiriw, balalardin` pikirlew shen`berin aktivlestiriwde jaqsi na`tiyje beredi. Ta'rbiyashi kishi topardan baslap-aq salistiriw usillarinan paydalanadi. Bunda zatlardin` o`zgesheligi jaqsi ko`zge tu`setug`in boliwi kerek. Bular zatlardin` bo`leklerinin` u`lken-kishiligi, formasi, du`zilisi, ren`i, dawisi, iyisi h.t.b.

Kishi toparlarda salistirilatug`in zatlar a`-g` den ko`p bolmaydi. Ta'rbiyashi salistiriwdi qanday izbe-izlikte alip bariwdi o`zinin` kalendarliq jobasina jazip qoyadi.

Orta toparda salistiriw`a mo`lsherlengen zatlardag`i belgiler sani ko`beyedi ha'm balalardan na`rselerdi baqlap olardag`i belgilerdi belgili izbe-izlikte aytip beriw talap etiledi.

U`lken ha'm tayarliq toparlarindag`i balalardan tek olar ko`rip turg`an na`rselerdin` belgilerin soraw menen sheklenip qalmay, olardi salistiriwda alg`an tu`siniklerinen paydalaniwda talap etiledi.

Salistiriwdin` bunday quramali formasi balalardin` jasina ta`n bolip, olardin` aqiliy rawajlaniwlari ushin za`ru`rli a`hmiyetke iye.

Ta'rbiyashi sabaqta Oyin usilinan ken` paydalanadi. Oyin usili sabaqtin` qiziqli, mazmunli o`tiwin ta`miyinleydi, sabaq waqtinda ju`zege keletug`in qiyinshiliqlardi bala an`satliq penen jen`edi.

Sabaq jobasinda balalardin` minez-qulqi, qizig`iwshilig`i rawajlaniw da`rejesine qarap jeke tu`rdegi jumislarda jobalastiriladi. Uliwma rawajlaniwi biraz artta qalg`an, diqqati tar, o`zine isenimi joq yaki o`zi haqqinda joqari pikirli balalarg'a ko`birek itibar beriw kerek.

Solay etip, kalendarliq jobag`a sabaqtin` da`stu`rlik mazmuni metodikaliq usil, og`an kerekli ko`rgizbeli ha'm tarqatiliwshi materiallar, balalar menen jeke islew jobalastiriladi.

III. Seyildi jobalastiriw.

1) Qag`iydali oyinlardin` ta`lim-ta`rbiyaliq waziypasi ko`rsetilgen jag`dayda jobalastiriladi. Kishi toparg`a bir jan`a oyin yamasa tanis oyindi jobalastiriw mu`mkin. U`lken toparda balalarg`a tanis bolg`an eki oyindi seyildin` basinda ha'm aqirinda jobalastirg`an maqul.

2) Ta`biyattag`i ja`miyetlik, turmistag`i waqiya-ha`diselerdi baqlaw jobalastiriladi. Misali, ha`reketleniwshi transportti, bayramg`a bezelgen ko`sheni, gu`llep turg`an o`simliklerdi, jawip atirg`an qar h.t.b. baqlaw jobalastiriladi. Bular ha`ptesine bes-alti ma`rtebe b`aqlanadi. Hawa rayin baqlawdi aldin ala jobalastirip bolmaydi. Buni kalendar jobag`a to`mendegishe jazadiU` jaqin arada (ha`pte dawaminda) qar, jawin baqlaw. Bul ila`j o`tkeriletug`in sabaq penen o`z-ara baylanisli boliwi kerek.

3) Balalardin` maydanshadag`i, palizdag`i miyneti jobalastiriladi.

a) Ta`biyattag`i miynetU` terek otirg`iziw, suw quyiw, o`simliklerdi ku`tiw, haywanlardi ku`tiw h.t.b.

b) Xojaliq turmisliq miynetiU` qardi tazalaw, da`lizdi sipiriw, qa`pesti tazalaw, jollarg`a qum sebiw h.t.b.

4) Balalar menen alip barilatug`in jeke jumislarU` fizikalıq ta`rbıyadan tiykarg`i ha`reketlerdi shiniqtiriw, iskusstva, anna tilin u`yreniw h.t.b. Tiykarg`i ha`reketlerdi shiniqtiriw boyınsha ila`jlar jıl ma`wsimlerine qaray tan`lanadı. Misali, qista juwiriw, sekiriw siyaqlı, ju`riw siyaqlı isler jobalastiriladı, en`beklew, gimnastika otirg`ishında ten` salmaqlılıqtı saqlawg`a u`yretiwshi shinig`iwlar jobalastirilmaydı.

5) Sport oyınlarıU` voleybol, stol tennisi, badminton h.t.b. Sport ermek oyınlarıU` lija, konki, shana, velosiped h.t.b.

6) Maxsetli seyiller maydansha boylap ha`m maydانشadan tisqari da o`tkeriledi. Da`slep ekskursiyag`a barıp kelingен jerge maxsetli seyil sho`lkemlestiriledi. Misali, ba`ha`rde mine usi otlaqqa kelgen edik, sol waqıttan berli ko`p na`rseler o`zgeripti.

7) Qurilis oyınları ha`m olarg`a kerekli materiallar, qurallar. Seyilde balalardıń syujetli-rolli oyınları ju`zege keliwi ha`m rawajlanıwi, oyın ha`reketlerinebalalardı u`yretiw usıllarında jobalastiriladı. Ta`rbıyashi kalendarlıq jobasında oyın ushin alıp shig`ilatug`in oyınshıqlardı, olardıń ayırım bo`limlerinde ko`rsetedi. Seyilge shig`iwdan aldın ta`rbıyashi bu`gin seyil waqtında ne menen shug`illanıwi, qanday miynet iskerliklerin orınlawları yaki qanday oyın metodların alıp shig`iwları kerekligi haqqında balalar menen so`ylesip, kelisip aladı.

IV. Ku`nnin` ekinshi yarımı eki bo`limnen ibaratU`

a`) Topardag`i

g`) Seyildegiler

Ku`nnin` ekinshi yarımında balalardıń topardag`i oyın iskerligi jobalastiriladı.

Uyqıdan keyingi oyın ushin kishi toparda n`o` minut, orta toparda a` saat, u`lken toparda q saat, tayarlıq toparında a`,o` saat ajratiladı.

Syujetli-rolli oyınlar da jobalastiriladı. Jobada sonday-aq, stol u`sti baspa oyınları, didaktikalıq oyınlar da mo`lsherlenedi. Jobag`a stol u`sti baspa oyınları qag`ıydasi, tu`sindiriliwide jaziladı. Bul waqıtta dramalastirilg`an oyınlar da jobalastiriladı.

Ta`rbıyashi qurilis oyınlarında o`zinin` qatnasiwin da jobag`a jazıp qoyadı. Og`an ta`rbıyashinin` balalar menen atributlar jasawi da kirgiziledi.

Keshquring`a kewil ashiw oyınların jobalastiriw mu`mkin. Ol ha`ptesine bir ma`rtebe o`tkeriledi.

U`lken ha`m tayarlıq toparında kitaplardı bir neshe ku`n dawamında oqıp beriw de jobalastiriladı. Ta`rbıyashi ha`r waqıt oqiwdan aldın G`o`tkende men sizlerge ne oqıp Bergen edimWG`,-dep soraydı. Balalar buni eske tu`sirip, so`ylep beredi. Ta`rbıyashi sorawlar menen ja`rdem berip turadı.

Ku`nnin` ekinshi yarımında tiykarinan balalardıń ha`r tu`rli oyın iskerlikleri sho`lkemlestiriledi. Balalardıń syujetli-rolli oyınları ushin jag`day jaratiw, oyınshıqlar menen oynawg`a u`yretiw h.t.b. kalendarlıq jobag`a jaziladı. Oying`a ta`rbıyashinin` qatnasiwi da jobag`a kirgiziledi. Bul balalar oyının sho`lkemlestiriw ha`m og`an ta`rbıyashinin` basshiliq etiwı ushin jag`day jaratiladı.

U`lken ha`m tayarlıq toparlarında ta`rbıyashinin` balalar oyınına basshilig`i o`zgerip, tikkeley basshiliqtan tikkeley basshiliqqa o`tedi. Ta`rbıyashi balalardıń o`z betinshe iskerligin qollap-quwatlaydı. Ta`rbıyashi qurilis materialları menen oynaytug`in oyınları, saxnalastirilg`an ha`m qag`ıydalı oyınları jobalastiriladı.

Ku`ndizgi uyqıdan son` topar bo`lmesin jiynastiriw, jirtilg`an kitaplardı on`law, quwirshaqtin` kiyimin juwiw kishi balalar ushin oyınshıqlar islep beriw, o`simlik ha`m haywanlardı ku`tiw siyaqlı miynet iskerligi jobalastiriladı. Ta`rbıyashi sonday-aq, kewil ashar oyınların da umitpawı kerek. Bug`an quwirshaq, saya teatri, kontsertler, sport, muzika ha`m ko`rkem kewil ashiw saatları, gramplastika esitiw h.t.b. kiredi. Ta`rbıyashi ko`rkem shig`armalardı oqıp, klassik ha`m zamanago`y xudojniktin` su`wretlerin tamasha etiwdi de yadınan shig`armawı kerek. Ku`nnin` ekinshi yarımında ha`r ku`ni seyil o`tkeriledi, onin` mazmunına ha`reketli ha`m do`retiwshi oyınlar, miynet iskerligi kiredi.

Zatlardı, ja`miyetlik turmis waqiyaların baqlaw, janlı obiekt penen qatnasta bolıwda kalendarlıq joba da orın iyelewi kerek.

Ta`rbiyashi balalardin` o`zleri qiziqqan iskerlik penen shug`illaniwlari ushin jag`day jaratadi. Joba ku`n dawaminda ha`r bir bala mazmunli, qiziqli iskerlik penen shug`illanatug`in etip du`ziliwi kerek.

V. O`z isin analizley biliw, o`zinin` is-ha`reketlerin duris bahalay aliw, balalardin` da`stu`r materiallarin qalay o`zlestirip alg`anlig`in, qanday kemshilikler barlig`in aniqlaw, balalar menen jeke jumis alip bariw siyaqlilar talap etiledi. Ta`rbiyashi ha`r bir balanin` da`stu`rdin` materialin o`zlestiriw da`rejesine qisqasha sipatlama beredi. O`zlestiriwde qiynaliw sebeplerin talqilaydi. Sabaqta azang`i seyilde, oyinda, miynette balalar o`zin qalay tutqanlig`i, bir-birine degen qarim-qatnasi, rawajlaniw da`rejesi ta`rbiyashini qiziqtiradi. Bular onin` keleshekte a`melge asiratug`in islerinde nelerge ko`birek itibar beriw kerekligin duris belgilep aliwg`a u`lken mu`mkinshilik jaratadi.

Rolli oyindi kim oynawdi usinis etti, oyinnin` mazmuni qalay ju`zege keldiW Balalar oyinda ne qildiW Oyinda neshe adam qatnastiW Oyin qansha waqit dawam ettiW Jobadan tisqari qanday Oyin oynaladiW Bulardin` ha`mmesi jazip bariladi. Sonday-aq, balalardin` is-ha`reketleri, oyindag`i jetiskenlik ha`m is-kemshilikleri ta`riyplenedi.

Baqshadag`i ayirim ta`jiriybeli ta`rbiyashilar balalardin` rawajlaniwindag`i o`zgerislerdi esapqa aliwidin` basqa formalarin da paydalanadi. Bunday esapqa aliwdin` ken` tarqalg`an formalarinan biri da`stu`rdin` barliq bo`limleri boyinsha aling`an ta`sirler tiykarinda diagnostikaliq tablitsalar du`ziw bolip tabiladi. Olarda balalardin` bilim ha`m a`detleri, minez-qulqi qanday da`rejede qa`lipleskenligi o`z sa`wleleniwin tabadi. Waqti-waqti menen balalardin` su`wretlew iskerligi ha`m qol miyneti boyinsha orinlag`an islerin salistirip talqilawi berip bariladi.

Ta`rbiyashi solar tiykarinda jildin` aqirinda o`z isi haqqinda esap jazadi. Onin` a`melge asiratug`in ta`lim-ta`rbiya isleri qanday da`rejede puxta jobalastiriliwi da esapqa aliniwi is ta`jiriybelerine, pedagogikaliq sheberlik ha`m toplag`an metodikaliq materiallarg`a baylanisli.

Tayanish tu`sinikleriU`

Baqshadag`i ped.protsess. Jobalastiriwdin` tu`rleriU` jilliq, perspektivaliq, kalendarliq jobalastiriwlardin` a`hmiyeti. Kalendarliq jobanin` mazmuni.

Azang`i saatlardi jobalastiriw. azang`i saatta o`tkeriletug`in ila`jlar.

Seyildi jobalastiriw. Seyilde o`tkeriletug`in ila`jlar.

Ku`nnin` ekinshi yarimin jobalastiriw. Ku`nnin` ekinshi yariminda oyin iskerligin, seyildi jobalastiriw.

Ta`lim-ta`rbiyalik islerdi esapqa aliw.

Qadag`alaw ushin sorawlarU`

1. Balalar baqshasinda ta`lim-ta`rbiyalik isler qalay jobalastiriladiW
2. Baqshada ped.protsess qalay jobalastiriladiW
3. Jilliq joba qalay ha`m kim ta`repinen du`zilediW
4. Perspektiv jobalastiriwdin` mazmuni neden ibaratW
5. Kalendarliq jobalastiriw kim ta`repinen du`zilediW
6. Azang`i saatlarda tiykarinan neler sho`lkemlestirilediW
7. Miynettin` qaysi tu`rleri jobalastiriladiW
8. Seyildi jobalastirg`anda neler esapqa alinadiW
9. Ku`nnin` ekinshi yariminda qanday ila`jlar sho`lkemlestirilediW
10. Ta`lim-ta`rbiyalik ila`jlar qalay esapqa alinadiW
11. Perspektiv joba neshe ayg`a du`zilediW
12. Baqshada oqitiwdin` qanday usillari barW
13. Ku`nnin` ekinshi yarimin jobalastiriw neshe bo`limnen ibaratW